

LIEVEN BAUWENS - MYTHE EN WERKELIJKHEID

door

Anna Magdalena SUTENS

In de tweede helft van de 18^e eeuw stijgt de vraag naar katoen dermate, dat men verplicht is een oplossing te zoeken die de produktie van katoendraad en -weefsels kan opvoeren. Die oplossing ligt in de mekanisatie van de verschillende bewerkingen van de katoen. Een hele reeks innovaties grijpen plaats, en op het einde van de eeuw zijn de problemen in verband met de mekanisatie voor een goed deel opgelost. Dat is dan het aandeel van de uitvinders. Het is een tijd waarin allerlei soorten mensen zich bezighouden met techniek, en experimenteren met mekanieken.

Maar tussen de oplossing van een technisch probleem en het werkelijk toepassen van deze oplossing ligt nog een hele weg. De psychologische weerstand die de nieuwe uitvindingen ondervinden, is vaak zeer groot. Vooreerst moet men het nut van de uitvinding inzien, en verder moet men over heel wat durf beschikken om ze werkelijk toe te passen.

Naarmate de eeuw vordert, zijn er inderdaad mensen die inzien dat er met een massaprodukt, in casu katoen, grote winsten te maken zijn. Aanvankelijk zijn dit echter kapitalisten, die de verkoop van katoen als één van de manieren om geld te verdienen beschouwen, en zich alleszins niet buiten het gebied van de verkoop wagen. Er zal een hele mentaliteitsverandering nodig zijn, eer men het aandurft te investeren in de produktie zelf.

Iemand die dat zal durven, is Lieven Bauwens. Het is deze man die de Gentse katoennijverheid een fundamenteel andere weg zal laten inslaan : deze van de grootindustrie.

In de loop van dit artikel zullen we een korte levensschets van Bauwens geven, vervolgens nagaan wat de biografen van Bauwens van die man hebben gemaakt, en tenslotte één aspect van deze traditionele visie, namelijk zijn houding als werkgever, aan de werkelijkheid toetsen.

Lieven Bauwens werd op 14 juni 1769 te Gent geboren als zoon van een familie die zich oorspronkelijk enkel bezighield met leerlooien. Het is in deze branche van de industrie dat Bauwens' loopbaan als zakenman

Verwittinging : Lieven Bauwens schrijft geen volmaakt Frans. De teksten werden getrouw weergegeven, zonder dit echter telkens expliciet aan te duiden met de uitdrukking (sic), dit om een vlottere lektuur toe te laten.

Gebruikte afkortingen :

SAG : Stadsarchief Gent

FNDP : Fonds Napoleon De Pauw

MA : Modern Archief

RAG : Rijksarchief Gent

A. Dép. de l'Esc. : Archives du département de l'Escaut.

begint : hij zal de leerlooierij van zijn vader uitbreiden en perfektioneren tot op een niveau dat enkel door de toendertijd befaamde Engelse leerlooiers bereik werd.

In de jaren na de dood van vader Bauwens - 1789 - breiden de activiteiten van de familie Bauwens zich sterk uit : bij de wijnhandel die vader Bauwens door zijn tweede huwelijk in handen had gekregen, voegt zich een handel in koloniale waren. Tijdens de Franse bezetting worden de Bauwensen — en dat zijn op dat ogenblik vooral de twee oudste zonen van het gezin, Lieven en François — oorlogsleveranciers, een bezigheid waarmee de familie grof geld verdiende. Vanaf 1795 zijn ze de motor van de Compagnie Bauwens-Beths, die financiële transacties uitvoerde bij middel van het opgeëiste zilver uit de kerken, Franse munten, waardepapieren en assignaten, een zaak waarbij de Franse regering verlies leed en het huis Bauwens enorme winsten maakte.

In 1796 fungeren ze als opkoper en verkoper van de Belgische nationale goederen en als pachthouders van de inkomsten van deze nationale goederen. Het is in deze periode dat Bauwens zelf een aantal aangeslagen gebouwen voor een spotprijs kon opkopen, om er nadien zijn katoenfabrieken in te installeren.

In de jaren 1797-98 onderneemt Lieven Bauwens verschillende reizen naar Engeland met het doel en het resultaat de mekanische spinmachine over te smokkelen. Dit gebeurde met de steun van de regering. Het ging hier niet enkel om de Mule Jenny, maar om de uitrusting van een ganse katoenspinnerij, en verschillende werktuigen voor de verdere bewerking van katoen, onder andere het vliegend schietspoel.

In december 1798 begint Bauwens in Passy nabij Parijs — hij begint op die plaats omwille van de Boerenkrijg die België onveilig maakte — hij wist maar al te goed dat zijn houding tegenover de Franse bezetter door zijn land- en stadgenoten niet zeer geapprecieerd werd — samen met enkele Engelse techniekers die hij meebracht van zijn smokkelavontuur, met de montage van de Mule Jenny.

„Je crée un second Manchester” schrijft Bauwens in 1803¹. Eind 1800 is hij gestart met het bouwen van dit tweede Manchester, het katoenrijk van Lieven Bauwens. Na de reconstructie van de Mule Jenny, begint hij met het produceren ervan in serie. De eersten worden in Passy gemaakt en gebruikt. In januari 1801, het tijdstip waarop de gebroeders Bauwens de toelating krijgen de gedetineerden van de centrale gevangenis van Gent voor zich te laten werken, wordt ook daar een atelier ingericht waar Mule Jennies geconstrueerd worden.

Tot 1801 handelen de Bauwensen als familieclan, nadien zet zich een scheiding van de activiteiten door, en treedt Lieven Bauwens samen met zijn broer François op als Bauwens Aînés. Voor hen is katoen de hoofdzaak van hun bedrijvigheden. Vanaf oktober 1802 opereren zij ook individueel : François behoudt de fabriek te Passy ; alle zaken die te Gent worden ondernomen, ressorteren nu onder Lieven.

(1) In een mémoire aan de Franse regering voor het openen van de wedstrijd die in 1802-3 werd ingericht in het conservatorium van kunsten en ambachten. SAG, FNPD 861.

Deze Mule Jennies worden niet gemaakt om te verkopen, maar om zijn eigen fabrieken uit te rusten. In 1801 is de 'Chartreuse', de fabriek in het voormalige Karthuizerklooster te Gent, klaar. In hetzelfde jaar reeds beginnen de werkzaamheden aan een katoenspinnerij te Drongen. In 1804 is deze fabriek eveneens klaar. Ondertussen werd ook in de Centrale Gevangenis van Gent een katoenspinnerij geïnstalleerd.

Het is natuurlijk onmogelijk voor Bauwens om steeds maar eigen fabrieken te vullen met Mule Jennies en onder zijn leiding te laten werken. Dus zet hij de volgende stap: hij zal associaties aangaan met anderen, eerst met zijn schoonbroers², later met mensen buiten zijn familie³.

Eind 1807 zijn er 7 à 8 katoenspinnerijen te Gent⁴. Als we dit aantal vergelijken met het aantal fabrieken waarvan Bauwens zelf eigenaar is, of zijn schoonbroers, of geassocieerden, dan mogen we wel spreken van een monopoliepositie van de trust Bauwens.

Tot 1805 gaat het Bauwens zeer goed. Hij is overmoedig, maar slaagt in hetgeen hij onderneemt. Vanaf 1806 zal hij echter onderworpen zijn aan de crisissen die de Gentse katoenindustrie treffen. Bauwens vertoont in normale omstandigheden reeds een gebrek aan inzicht en vooruitzichtigheid, in crisissomstandigheden gaat hij verward en paniekerig te werk. Zijn bedrijven hebben geen enkele financiële weerstand. Zijn bezittingen zijn vanaf maart 1807 nooit meer zonder hypotheek geweest — maar nooit stelde Bauwens de interne structuur van zijn ondernemingen in vraag. In 1812 kan hij niet meer verder werken en begint zijn fabrieken te verkopen. Op 2 november 1814 heeft de gedwongen onteigening en de openbare verkoop van zijn fabrieken plaats⁵.

Van 1814 tot 1822 — het jaar van zijn dood — stelt Bauwens vergeefse pogingen in het werk om zijn katoenrijk terug op te bouwen. Als dat niet lukt, experimenteert hij met zijde- en vlasbewerking. Hij maakt terug grootse plannen waarvan hij er geen enkele kan realiseren. Hij sterft op 17 maart 1822 als een onbekende mislukkeling.

Indien men de figuur Lieven Bauwens bekijkt in zijn tijd, dan is het niet zo moeilijk hem te karakteriseren als een zeer eigenaardig, een zeer 'nieuw' man. Bauwens is zowel uitvinder als kapitalist, en deze kenmerken maken hem tot een heel nieuw soort ondernemer, iemand die van en voor zijn onderneming leeft, een man die én de financiële én de technische last van zijn onderneming zal dragen. Men vindt in hem de kulminatie van wat de eigenschappen van de liberale industrieel zijn. De kapitalisten

(2) nl. met Frans de Vos in 1804; met Heyndrickx in 1805; later met Jean Guinard; Jean Heyman, allen echtgenoten van zusters van Lieven Bauwens.

(3) Rosseel en Lousbergs.

(4) Dit wordt vermeld in een brief van prefekt Faipoult aan de minister van binnenlandse zaken, 5 nov. 1807. Archives Nationales de Paris, F/12164, geciteerd door J. Dhondt, *L'industrie cotonnière gantoise à l'époque française*, *Revue d'histoire moderne et contemporaine*, II, 1955, p. 245.

(5) Administration de l'enregistrement et des Domaines du département de l'Escaut, 22 déc. 1814. RAG, A. Dép. de l'Esc., 1655. Het gaat om een brief geschreven vanwege deze administratie naar Dhane-Steenhuysse, intendant départementale de l'Escaut.

in Bauwens' tijd waren voorzichtig, ze handelden met hun geld om er mee te winnen, en bijgevolg investeerden ze in veilige dingen. Ze hielden zich bijvoorbeeld bezig met de groothandel, of ze gebruikten hun geld om nationale goederen te kopen, trachtten leveranties aan het leger vast te krijgen enz.. Bauwens doet daar duchtig aan mee. Hij maakt zich rijk op een vrij klassieke manier. Ook hierin is hij echter uitzonderlijk, namelijk in zijn pogingen om *alles* aan te pakken wat geld opbrengt. Hij is het type van een echte kapitalist, maar dan een die zich niet op één, maar op alle mogelijke geldzaken werpt.

Hij zal echter breken met dit doorsnee-type, en dat wijst dan weer op iets anders : op zijn durf namelijk. Bauwens spekuleert, gokt en waagt en hij zal iets doen dat weinig kapitalisten in zijn tijd dierven : hij investeert in de industrie zelf i.p.v. in haar resultaten, zoals de negocianten van zijn tijd deden. Daar was niet alleen durf voor nodig. Hij beseft het belang van nieuwe technieken, hij voorziet de mogelijkheden en gevolgen ervan en weet dat er grote winsten te verhoppen zijn.

En hiermee komen we dan op dat ander aspekt van Bauwens : de uitvinder. Hij investeert niet alleen in de nieuwe technieken, hij engageert er zich volledig in. Hij zal het allemaal zelf doen, hij neemt dus zowel het technisch als het financieel aspekt op zich. De vorige generatie kocht technieken, Bauwens maakt ze zelf. Dat was zo voor de lederbewerking, en het proces herhaalt zich in de katoenspinnerij : Bauwens verbetert de machines, reconstrueert zonder onoverkomelijke moeilijkheden een aantal verloren geraakte elementen van de Mule Jenny⁶.

Maar hiermee houdt het niet op. Bauwens zal zijn hele leven spelen met machines, experimenteren, nieuwe dingen uitvinden⁷. Hij is een technisch avonturier, en iemand die durft speculeren op de resultaten van die avonturen. Dat avontuurlijke zal hij heel zijn leven behouden, tot vlak voor zijn dood experimenteert hij.

Die sterke technische interesse van Bauwens is verbonden met een economische interesse : er vallen winsten te verwachten van de nieuwe zaken waarop hij zich gooit.

Dat laatste wordt echter systematisch geloochend door zijn biografen. Dezen houden zich vooral bezig met pogingen om Bauwens tot de status van idealistische, heldhaftige mensenvriend te verheffen. Bauwens is een merkwaardig iemand. Zo merkwaardig, dat hij het onderwerp werd van een groot aantal mythes. In de loop van de 19^o eeuw ontstaat een beeld van Bauwens, dat met steeds meer fabels wordt aangevuld en steeds verder van de werkelijkheid komt te liggen. Immers, voor de romantische negentiende-eeuwer is het feit dat Bauwens een goed voorbeeld van een liberale industrieel is, niet genoeg.

De mythe-vorming gebeurt in twee fasen.

De eerste stap wordt gezet door auteurs, die relatief vlug na Bauwens' dood over hem geschreven hebben. In deze eerste werken wordt Bau-

(6) Men moet dit echter niet te sterk overdrijven : hij had immers de hulp van de Engelse techniekers die met hem meekwamen en een aantal jaren voor hem zijn blijven werken.

(7) Zie bv. zijn pogingen om de vlas- en zijde-industrie te mekaniseren.

wens een held, een avonturier, en dat alles in dienst van het vaderland. In dat licht wordt er dan voornamelijk gepraat over het feit dat Bauwens de katoenspinmachine in Engeland is gaan halen. Dat feit komt op de voorgrond te staan, men maakt van elke biografie haast een avonturenroman⁸.

Van deze heldhaftige figuur maakt men dan ook een groot vaderlander, iemand die als enige bedoeling had, zijn land te begiftigen met nieuwe bronnen van inkomsten.

Dat vaderland is echter uitermate ondankbaar, en al de biografen uit de periode 1830-1860⁹ dringen er dan ook op aan, deze ondankbaarheid goed te maken door een standbeeld voor Bauwens op te richten.

Maar een avontuurlijk industrieel vindt men blijkbaar in de 19^e eeuw niet bewonderenswaardig genoeg, en het patriottisme dat aan Bauwens toegedicht wordt, volstaat iet om hem als lofwaardig te vereren en geld uit te geven voor een monument.

Men gaat hem dus andere kenmerken toedichten, en de tweede fase is dan, dat men van Bauwens de volstrekt onbaatzuchtige industrieel maakt, en de grote mensenvriend. Dat volstaat blijkbaar, en in 1885 krijgen zijn bewonderaars voldoening : er wordt een standbeeld geplaatst van Bauwens.

De jaren rond 1885 worden een aantal nieuwe werken geschreven, die natuurlijk de nodige fraaie verhalen toevoegen aan de vorige biografieën. Hier komt de belangloze Bauwens uit te voorschijn, en zo zal zijn figuur de geschiedenis ingaan.

Deze Bauwens hield het geheim van zijn uitvinding niet alleen niet voor zichzelf, hij deelde zo ongeveer gratis Mule Jennies uit. Hij bezorgde werk aan duizenden, en hij was voor hen de ideale patroon. Hij hield van de kleinen en de zwakken, en het is om hun leed te verzachten, dat hij gewerkt heeft¹⁰.

Dit laatste beeld van Bauwens heeft stand gehouden tot op heden. In de twintigste eeuw zag men blijkbaar de noodzaak in om de verhalen over Bauwens wat meer kracht bij te zetten, door ze een wetenschappelijk tintje te geven : men ging nieuwe bronnen, met name de correspondentie van Bauwens, nagaan. Maar qua interpretatie verschilt dit soort werken omzeggens niets van de lyrische fabels uit de vorige eeuw¹¹.

Er bestaat blijkbaar een psychologische weerstand tegen het grondig lezen van de documenten van en over Lieven Bauwens¹². Indien men dat

(8) De gebeurtenis wordt zelfs het onderwerp van een toneelstuk : K. Onderet, Lieven Bauwens of de oorsprong der katoenspinnerij, Gent, 1857.

(9) Goede voorbeelden van werken uit deze periode zijn : Th. Schellinck, in zijn voortzetting van de 'Historie van België' van Marcus van Vaernewijck, Gent, 1829, en een anoniem artikel uit 'l'Emancipation', 31 déc. 1835.

(10) Als types van dit soort beschrijvingen kunnen gelden : Harthaug, Liévin Bauwens, Brussel, s.d. (1885) ; J.H. Vandendaele, Lieven Bauwens, Gent, 1885.

(11) Zie vooral : F. Leleux, A l'aube du capitalisme et de la révolution industrielle. Liévin Bauwens, industriel gantois, Paris, 1969. Verder : A. Desprechins, Liévin Bauwens et sa famille, Tablettes des Flandres, Recueil 5, Brugge, 1954.

(12) De enigen die Bauwens anders voorstelden zijn : J. Dhondt, L'industrie cotonnière gantoise à l'époque française, Revue d'histoire moderne et contemporaine, II, 1955, pp. 233-279 ; en H. Coppejans-Desmedt, De Gentse vlasindustrie vanaf het einde van de 18^e tot de oprichting van de grote mechanische bedrijven (1838),

wél doet, ontdekt men vrij vlug dat het beeld van Bauwens zoals het door zijn biografen geschetst wordt, volledig in tegenspraak is met de werkelijkheid. Een voorbeeld van belangloosheid is hij zeker niet, noch als mens noch als industrieel.

Het is niet zo dat hij enkel werkt om zijn vaderland te dienen of zijn medemenssen gelukkig te maken. Welke zijn dan wel zijn doelstellingen? Die zijn eigenlijk heel eenvoudig: Bauwens wil rijk worden. De mythes over Bauwens zijn in zoverre interessant, dat men ze enkel hoeft om te keren om het juiste beeld van Bauwens te krijgen. Dit klinkt vrij simplistisch, maar in grote trekken gaat dit op. Het wordt, bij het lezen van de brieven van Bauwens, duidelijk dat hij heeft gehandeld in het licht van de resultaten voor zichzelf. Dit was natuurlijk zijn goed recht, maar die hoedanigheid kan moeilijk het voorwerp worden van romantische verhalen.

Bauwens koestert heel hoge verwachtingen van zijn verwezenlijkingen, en dat verklaart dat hij steeds verder gedreven wordt naar meer en grotere prestaties. Die prestatiedrang is erg belangrijk bij Bauwens, en hij wordt hierbij gedreven door zijn wens niet alleen rijk, maar ook machtig te zijn. Hij streeft heel duidelijk naar alleenheerschappij over de textielmarkt. Die zucht naar macht drukt zich uit in zijn pogingen om een verticale trust op te bouwen in de katoenindustrie, en om deze katoenindustrie te laten beheersen door hemzelf en zijn clan. Zijn verlangen naar geld drukt zich uit in zijn wil om steeds meer te produceren. Bauwens is gewoonweg geobsedeerd door de produktie, en daar wijkt alles voor. Hij produceert Mule Jennies aan de lopende band en pas als het kwantitatief onmogelijk wordt om ze alleen te gebruiken, begint hij er voor anderen te maken. Die anderen zijn dan zijn familieleden, zodat de nieuwe fabrieken toch nog onder hem ressorteren. De voornaamste motivatie van Bauwens is dus rijker en machtiger te worden. Nu kan iemand die zich dat als doel stelt, zich moeilijk permitteren in de rij te lopen.

Dit brengt ons op een van de meest opvallende trekken van Bauwens: zijn nonconformisme. Hij bezit dit reeds min of meer als uitvinder. Maar het gaat verder dan dat. Zijn vermogen moet groeien, en dat kan alleen door bepaalde remmende manieren van handelen achterweg te laten — juist die handelingen namelijk, waarvoor hij bij zijn biografen zo geroemd wordt — en door gevoelens te kwetsen. In het licht van deze feiten moet men bijvoorbeeld zijn volledig veronachtzamen van de sociale opinie zien. Dit gebeurt op zo'n grove manier, dat het niet anders kan of hij moet haatgevoelens opgewekt hebben in alle mogelijke milieus.

Deze houding neemt een aanvang met zijn optreden tegenover de Fransen. Amper drie maanden na de tweede Franse bezetting zien we Bauwens verschijnen als oorlogsleverancier, later houdt hij zich bezig met het innen van de opbrengsten van de nationale goederen, en, hetgeen wel als het meest brutale moet aanzien geweest zijn, hij maakt zich rijk met

Handelingen van de Maatschappij voor geschiedenis en oudheidkunde te Gent, XXII, 1968, pp. 179-202. Maar uiteindelijk zijn deze auteurs geen biografen van Bauwens.

behelp van het zilverwerk uit de geplunderde kerken.

Deze zaken gebeuren heel openlijk, en dat in een periode waarin men de Fransen als vijanden zag. Met deze reacties houdt Bauwens echter geen rekening. Dat is eigenlijk zwak uitgedrukt, in feite geeft hij blijk van een grondig misprijzen ervoor. Het is een misprijzen dat zich niet alleen beperkt tot de opinies van andere mensen, maar dat op de mensen zelf slaat. Bauwens duldt niemand op zijn weg. De Gentenaars heeft hij gekrenkt op alle mogelijke gebieden: door zijn medewerking met de bezetter en door zijn levenswijze. Deze krenking wordt verrechtvaardigd door de idee die hij over zijn vaderstad heeft, hij vindt Gent te onbelangrijk om er aandacht aan te schenken. „Et cela vient de leur mauvaise esprit, de leurs petites idées, et de leur misérable parcimonie, c'est un grand village que Gand, où un seul théâtre fait mourir de faim les acteurs et la salle est déserte s'il n'y a à manger ni à boire!”¹³.

Het is dus niet verwonderlijk als Bauwens verder gaat: hij neemt, als eerste, het ambt van burgemeester aan, alsof hij nog eens openlijk wil affirmeren dat de gevoelens van zijn stadsgenoten hem geen barst kunnen schelen¹⁴.

De prefekten hadden trouwens alle moeite, om burgemeesters te vinden, iedereen stond weigerachtig tegenover deze daad van steun aan het Franse regime. Bauwens daarentegen aarzelt niet de volgende verklaring af te leggen: „l'amour de la paix et de l'ordre et la reconnaissance à nos libérateurs seront les bases de ma conduite.”¹⁵.

In dezelfde lijn ligt het feit dat hij samenwoont met de dochter van zijn meestergast. Welke reden hij daarvoor ook kan gehad hebben, het is een feit dat zeker niet zo gunstig zal ontvangen geweest zijn. De drie natuurlijke kinderen van Mary Kenyon worden absoluut niet doodgezwegen; de eerste zoon bijvoorbeeld wordt ten doop gehouden door de burgemeesters van Gent en van Afsnee. Bauwens gedraagt zich dus niet alleen anders, hij onderstreept dit ongebruikelijke gedrag nog eens.

Zoals Bauwens, omwille van zijn doelstellingen zich niet kan plooiën naar de geldende normen, kan hij zich ook niet veroorloven aan iemand anders te denken dan aan zichzelf.

Bauwens is een uitzonderlijk hard man, en dat hebben zijn „produktie-elementen”, de arbeiders, aan de lijve ondervonden. Hoe meer Bauwens wordt gedreven door zijn koorts naar grotere produktie, hoe meer hij de 'luiheid' van zijn arbeiders wenst te niet te doen. Dit resulteert in een behandeling die neerkomt op uitbuiting, en in toestanden, gelijkaardig aan lijfeigenschap.

Bauwens is gewoon niet in staat, een arbeider als een mens te zien —

(13) Brief van Bauwens aan Bernard De Pauw, 12-7-1820, SAG, FNPD 9.

(14) Bauwens was burgemeester van 11 juli 1800 tot 28 april 1801. Zie hiervoor Recueil des arrêtés, décisions, lettres et autres actes, tant du Préfet que du Conseil de la Préfecture du département de l'Escaut, t. I, Gand, an VII-IX; en een brief van Faipoult naar Bauwens, april 1801, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1654, 1° liasse, doc. L.B.

(15) Brief van L. Bauwens naar Faipoult, s.d., RAG, A. dép. de l'Esc., 1654, 1° liasse, doc. L.B.

voor hem zijn het nuttige gebruiksvoorwerpen waarvan het nadeel is, dat hij ze moet betalen. Er zijn gradaties in zijn behandeling van deze mensen, naargelang hun belang en hun weerbaarheid — maar in alle situaties waarin hij als patroon optreedt, is hij uitermate hard. Arbeiders zijn dingen voor hem, die hij zoveel mogelijk moet doen renderen, dus moet hij een zo groot mogelijke macht over hen hebben.

Bauwens stelt drie groepen mensen te werk : de Engelse techniekers die met hem meekwamen van zijn smokkelavontuur ; de 'gewone' arbeiders ; en degenen die hij tewerkstelt in de gevangenis te Gent. We zullen achtereenvolgens zijn houding tegenover deze drie groepen beschouwen.

a) *de Engelse medewerkers van Lieven Bauwens.*

In al de biografieën die over Lieven Bauwens geschreven zijn, wordt in lyrische termen geschreven over zijn moed bij het oversmokkelen van de Engelse katoenmachines. In het bestek van dit artikel kunnen we hier moeilijk nader op ingaan, maar het staat vast dat Bauwens lang niet de enige was om de risico's te lopen die aan het oversmokkelen verbonden waren. Hij bediende zich steeds van bemiddelaars die in Engeland woonden en die veel meer gevaar liepen dan hij, ook nog lang na de feiten. In Engeland wierf hij een aantal arbeiders aan, met de bedoeling dat zij, vermits zij de gewoonte hadden met de katoenmachines te werken, andere arbeiders zouden opleiden. Er werd aan deze mensen echter helemaal niet gezegd dat ze zouden tewerkgesteld worden in Frankrijk. Sommigen dachten dat ze zouden werken in Schotland, zoals Bauwens hen gezegd had, anderen hadden een contract waarmee ze in Hamburg zouden tewerkgesteld worden.

Er werd wel voor hun gezin gezorgd tot dit kon getransporteerd worden naar Frankrijk of naar de andere bestemmingen waarover hen verteld was, maar ze hadden geen enkele zekerheid dat deze verhuis ook effectief ging gebeuren. Ze moesten er in elk geval niet op rekenen nog ooit naar Engeland terug te keren, waar ze zouden beschuldigd worden van verraad en samenzwering. Het gevolg is dat een aantal arbeiders, die, eenmaal in Hamburg aangekomen¹⁶, een complot op touw zetten en vluchtten. Ze gaan Bauwens aanmelden bij de minister van Engeland in Hamburg. Bauwens vlucht in allerijl uit Hamburg weg met vijf Engelsen en de in Hamburg gestockeerde machine-onderdelen. De gevluchte arbeiders melden de zaak in Londen, waarop de daar achtergebleven medewerkers van Lieven Bauwens gearresteerd worden. In Londen werden Lammens, Harding en Smallbone aangehouden en veroordeeld, elk tot 500 pond boete en een jaar gevangenisstraf¹⁷.

De legende wil dat Lieven Bauwens zich nog lang nadien bezighield met deze mensen. Er wordt zelfs verteld, dat hij degenen die naar Aus-

(16) Hamburg was een neutrale haven en omwille van de moeilijkheden die de handel met Engeland met zich meebracht, hadden de Bauwensen daar een handels-huis gecreëerd.

(17) N. De Pauw, Liévin Bauwens, son expédition en Angleterre et son procès à Londres, Gent, 1903, p. 44 e.v.

tralië verbannen werden, hielp ontsnappen¹⁸. Dit is volledig uit de lucht gegrepen, daar geen enkele medewerker deze straf kreeg. We vonden geen bewijzen dat hij hen vergoedde voor de boetes die ze te betalen kregen, en de gevangenisstraffen moesten in elk geval uitgezeten worden.

Erger waren de gevolgen op lange termijn. In een brief van 15 januari 1799 schrijft Lammens, een bankier die te Londen de financiële kant van de zaak behartigde, naar Lieven Bauwens: „La catastrophe dans laquelle je me trouve entraîné par vos affaires, a déjà fait assez de tort à mon crédit, il serait encore pus malheureux que vous y donnassiez le coup mortel en me laissant à défaut pour acquitter mes engagements contractés pour vous. Je ne puis m'imaginer que vous êtes assez insonséquent pour m'y exposer, d'autant plus que je n'ai cessé de vous représenter la nécessité de me secourir de remises...”¹⁹

Het aantal Engelsen met wie Bauwens eind 1798 te Passy aankwam, was niet bijzonder groot. Bauwens spreekt over een achttal²⁰.

Van enkelen onder hen is de correspondentie met Bauwens overgebleven, zodat we daaruit conclusies konden trekken over Lieven Bauwens' houding. Dit echter zonder zeer volledig te kunnen zijn, omdat de brieven tamelijk schaars zijn. Een aantal van de Engelsen wordt tewerkgesteld in de fabriek van Bauwens te Gent, de Chartreuse. Kenyon, Bauwens' latere schoonvader, wordt directeur van het bedrijf, Swainson en Thomas meestergasten, respectievelijk in de afdeling mechaniek en kaarderij. Zoals het kasboek van de Chartreuse²¹ aangeeft, liggen hun lonen zeer hoog, en het blijft ook konstant, zelfs als de lonen van de andere arbeiders schommelen. Kenyon verdient 39,4 Brabantse gulden, Swainson 10,1 en Thomas 17,3 per week.

Ze zijn echter niet de enigen. Uit de correspondentie van enkele Engelsen met Bauwens blijkt dat hij voor hen niet de ideale werkgever is zoals hij zo vaak wordt voorgesteld. De klachten die in deze brieven tot uiting komen, zijn de volgende: Bauwens betaalt niet; na een tijd laat hij gewoon niets meer van zich horen. Dit is des te erger omdat, en dit argument tomt altijd tevoorschijn, deze mensen niet meer naar hun land kunnen terugkeren.

James Dean, een van hen, blijkbaar zo pas zonder enige reden ontslagen, terwijl hij nog een loonbedrag te goed had, schrijft naar Bauwens op 17 februari 1801: „Therefore I have taken the liberty to write you again, concerning my wages which I hope you will pay. If not, I certainly shall take such methods as wont be plaising to you for such a just demand not being paid wont rest quiet in my breast. For if you are a Man of honnour and look back to the time you induced me from my home to my present situation and the manner I was turned out of the manufactory quite a cripel without a penny in my pocket and was three months in

(18) Vandendaele, Lieven Bauwens, Gent 1885, p. 21.

(19) SAG, FNDP 1255.

(20) Brief van L. Bauwens aan de minister van binnenlandse zaken, in antwoord op een petitie van Farrar, s.d., SAG, FNDP 86.

(21) bewaard in SAG, FNDP.

Paris without employment, you certainly will answer me this letter at least" ²².

Er zit dus voor iemand als James Dean niets anders op dan zijn diensten elders aan te bieden, wat hij dan ook doet : hij gaat werken in een „manufacture anglaise" bij Rouen. Het ligt helemaal in de lijn van Bauwens zulke mensen hun achterstallig loon niet te betalen. Hij beschouwt dit gedrag immers als een verraad.

Er zijn ons nog enkele soortgelijke brieven bekend, waaruit steeds weer hetzelfde blijkt : Bauwens lokt deze mensen uit hun land weg onder voorwendsel dat ze in Hamburg of in Schotland zullen gaan werken. Als ze dan niet meer terug kunnen, verlaagt hij hun lonen of hij betaalt ze helemaal niet meer, ze kunnen immers niets ondernemen tegen hem.

De twee arbeiders, die aanvankelijk het belangrijkste waren voor Bauwens, waren Hulse en Farrar. Dit waren constructeurs, en hij had hun nodig om de Mule Jenny en de andere machines te reconstrueren. Blijkbaar had hij na een tijdje genoeg aan Farrar alleen, want Hulse wordt ontslagen, zagezegd omdat hij een Franse fabrikant in de fabriek van Bauwens had binnengelaten, hetgeen volgens Hulse niet waar is ²³.

Na dit ontslag wordt Farrar dus de belangrijkste medewerker van Bauwens. Door de meest uitvoerige biografen van Bauwens, Leleux en Desprechins, wordt de verhouding tussen Bauwens en Farrar als zeer gunstig beschreven. We vonden echter in het FNDP bewijzen, dat Farrar er niet zo goed van af gekomen is, als zij wel veronderstellen.

Bauwens sluit met Farrar een contract af op 9 brumaire jaar IX ²⁴. Farrar verbond zich ertoe, het atelier te construeren, dat zou dienen om de Mule Jennies en andere machines te maken. Hij moest nauwgezet de boekhouding van dit atelier bijhouden. Bovendien nam hij de verplichting op zich, voor niemand anders dan Bauwens te werken en dit gedurende negen jaren. (Dit werpt tevens een ander licht op de zogenaamde onbaatzuchtigheid van Bauwens, die volgens de legende en volgens zijn eigen zeggen geen ander doel had dan de Mule Jenny ter beschikking te stellen van iedereen).

Bauwens van zijn kant stond in voor de nodige lokalen, materialen en de herberging van Farrar. Zijn aandeel in de fondsen voor de constructie der machines zou echter niet meer dan 500 gouden louis bedragen.

De verkoopprijs van de machines wordt vastgesteld :

De Mule Jenny wordt verkocht naargelang het aantal spullen : per 12 spullen betaalde men 46 florijnen.

De enkelvoudige kaardmachine kostte 275 florijnen, een dubbele 390 fl.

Een machine om de gekaarde katoen verder uit te rekken kostte 65 fl.

(22) SAG, FNDP 925.

(23) Brief van Hulse aan de minister van binnenlandse zaken, 16-4-1800, Arch. Nat., F/2195. Geciteerd in F. Leleux, o.c., p. 128.

(24) 31 nov. 1800. Dit kontrakt hebben wij niet teruggevonden in het FNDP, zodat we ons moesten baseren op het onvolledige citaat ervan in F. Leleux, o.c., pp 90-91. De auteur geeft geen bronvermelding.

Een gewone Mule Jenny van 108 spullen wordt verkocht aan 10 gouden louis²⁵.

De winstdeling wordt eveneens geregeld. Van de totale winst krijgt Farrar een maandwedde van 12 gouden louis ; Lieven Bauwens krijgt een som, gelijk aan de helft van zijn bijdrage aan materialen.

Indien beide mannen aldus betaald zijn, wordt de resterende winst nogmaals verdeeld. In principe krijgen ze elk de helft, maar ze verplichten zich ertoe niet meer dan 12 gouden louis per maand te nemen. De rest wordt beschouwd als kapitaal om een katoenfabriek op te richten, waarin ze elk voor de helft medebeheerders zouden zijn.

Indien de regering ooit een compensatie zou geven voor de constructie van de katoenspinmachines e.a., dan zal Farrar daarvan zijn deel krijgen : 1/3 indien de som niet meer dan 100.000 F bedraagt, 1/6 indien dat wel het geval is.

Er wordt ook een regeling getroffen voor het geval één van beiden zou overlijden. Indien Farrar in de loop van de volgende twee jaar sterft, krijgen zijn erfgenamen 100 gouden louis en zijn loon tot aan het ogenblik van zijn dood. Als hij later sterft, hebben ze echter recht op alle voordelen die uit het contract voortvloeien. In dat geval zal het gemeenschappelijk bezit getaxeerd worden en Farrars erfgenamen krijgen de helft. De zaak zelf blijft in handen van Bauwens. Indien Bauwens sterft, neemt zijn broer François het contract in dezelfde vorm over, tenzij hij het wil annuleren.

In dit contract is er dus sprake van de verdeling van de eventuele vergoeding die de regering zou toekennen voor de constructie van een spinmachine voor katoen. Dit gebeurt inderdaad : op 8 germinal jaar X schrijft de regering een prijs uit en deze wordt gewonnen door Bauwens-Farrar op 29 fructidor jaar VI²⁶.

Nu bestond deze prijs niet uit een som die als beloning werd overhandigd ; maar uit de winsten die Bauwens zou maken bij de levering van de Mule Jennies die de regering bestelde. Deze winsten zouden, indien de zo afgesproken assortimenten geleverd werden, 40.000 F bedragen. Deze machines werden niet geleverd²⁷. De regering liet echter aan Bauwens 40.000 F als 'prijs', in een voor Bauwens zeer gunstige regeling.

(25) Deze prijs lijkt zeer laag. In een brief van 5 april 1800 aan L. Bauwens, meent Farrar de prijs van een Mule Jenny te moeten vaststellen op 65 gouden louis, nl. als het een machine van 216 spullen betreft. SAG, FNDP 914.

(26) 16 september 1803.

(27) De bedoeling van de regering was, het gebruik van de Mule Jenny te verspreiden door verschillende exemplaren ten toon te stellen en aldus de gelegenheid te scheppen ze na te maken. Maar blijkbaar was dit dus niet Bauwens' bedoeling, want hij levert niets. Daarenboven, het assortiment dat hij na de wedstrijd in het conservatorium van Kunsten en Ambachten te Parijs had achtergelaten, was niet volledig en lag ver beneden de waarde van de som die ervoor betaald werd. We verwijzen hiervoor naar de brief van de minister van binnenlandse zaken aan Faipoult, 29 frimaire an XIV (dec. 1805) RAG, A. Dép. de l'Esc. 1655. Het is dus vrij duidelijk dat Bauwens kost wat kost wil beletten dat 'zijn' Mule Jenny verspreid wordt. In deze zaak wordt hij bijgestaan door prefekt Faipoult, die op dat ogenblik, zelf een katoenfabriek opricht, en natuurlijk voor de levering van machines afhankelijk is van de goede wil van Bauwens.

Nu had Farrar, volgens het contract met Bauwens, in beide gevallen recht op 1/3 van deze 40.000 F.

Farrar zelf spreekt echter over het bestaan van nog een ander contract, en wel één, specifiek voor deze wedstrijd opgemaakt, op 21 germinal jaar X, en waarin beslist werd dat, in geval van succes, hij recht had op 24.000 ponden²⁸. Deze som werd waarschijnlijk besproken in het licht van het krediet dat de regering op 7 germinal jaar X had toegestaan voor de beloning van de constructeur van de beste katoenspinmachine, en waarvan Bauwens waarschijnlijk hoopte dat hij het integraal zou winnen.

Hoe dan ook, het is een feit dat Farrar niets kreeg.

Op 9 september 1808 schrijft hij een petitie naar de minister van binnenlandse zaken om zich daarover te beklagen²⁹. Farrar zegt daarin duidelijk, dat hij volledig belast werd met de constructie van de machines voor de wedstrijd, en dat Bauwens hem 24.000 ponden beloofde in geval van sukses. Hij kreeg helemaal niets, en Bauwens maakte er zich van af door te zeggen dat hij geen prijs kreeg, maar een bestelling, dus dat het contract was uitgegaan van een verkeerde veronderstelling en bijgevolg Farrar geen recht had op de som.

Farrar geeft toe dat de veronderstellingen verkeerd waren, maar vindt dat hij toch minstens moest vergoed worden voor „les pains et les soins que j'ai pris pour la construction des machines présentées et couronnées, les risques que j'ai couru en faisant un voyage à Manchester don je me suis expatrié, pour connaître les changements et perfectionnements adoptés récemment en Angleterre et en faire jouir la France, tout ce travail, tous ces dangers, ne sauraient aux yeux de l'honnête homme être regardé comme nul”³⁰.

Farrar vraagt vervolgens als schadevergoeding de som van 10.000 F „laquelle a été fixé la récompense que le jury a sollicité pour moi, dans une rapport que a fait M. Chaptal à l'époque du concours”.

Nu was deze 10.000 F waarschijnlijk gestort aan Bauwens, die reeds 105.000 F ontvangen had van de regering. Men kan tenminste veronderstellen dat de regering er baat bij had dit zo te beschouwen, vermits zij voor de gestorte som van 105.000 F nog geen enkele compensatie had ontvangen³¹.

(28) Het kontrakt zelf vonden wij niet terug. Het wordt door Farrar vermeld in zijn petitie naar de minister van binnenlandse zaken, 9 september 1808, SAG, FNDP 915.

(29) SAG, FNDP 915.

(30) Farrar werd inderdaad verscheidene malen door Bauwens naar Engeland gezonden om er de laatste nieuwigheden inzake katoenmachines aan de weet te komen, hetgeen voor deze 'landverrader' zoals hij immers in Engeland werd beschouwd, niet zonder gevaren was.

(31) De regering was aanstonds na het toekennen van de prijs begonnen met het storten van de sommen, als vergoeding van het assortiment dat in het bezit was van het conservatorium en de 20 andere assortimenten die ze bij Bauwens besteld had. In 1805 komt de minister van binnenlandse zaken tot de konstatactie dat Bauwens eigenlijk al 105.000 F geïnd heeft, maar verder niet van zich heeft laten horen. De bemiddeling van Faipoult heeft als gevolg dat een voor Bauwens zeer nuttige regeling wordt getroffen. De regering had 20 assortimenten besteld, die per stuk 20.000 F kostten, en waarop Bauwens 10 % winst kreeg. Dit zou hem in

Op welke overeenkomst men zich ook baseert, het is een feit dat Bauwens contractbreuk pleegde door Farrar helemaal niet te vergoeden. De regering reageert op de petitie van Farrar door er een kopij van op te sturen naar Lieven Bauwens en diens bevindingen te vragen³². De brief die Bauwens hierop schrijft, is van die aard, dat het begrijpelijk is dat de biografen van Bauwens over deze zaak zwijgen³³.

Bauwens zegt dat hij Farrar leerde kennen als draaier van houten en ijzeren voorwerpen, en dat hij hem als dusdanig engageerde.

„Le Sieur Farrar, après son arrivée en Franse, était conduit à Passy avec ses compagnons, y passa plusieurs années et depuis à Tronchiennes lez Gand, sans dépasser le cercle que son métier lui avait circonscrit”.

Dat is evident niet waar. Uit de correspondentie met Farrar en met de andere Engelse werklieden, en uit de contracten die hij met Farrar afsloot, blijkt dat Farrar een veel grotere verantwoordelijkheid had dan alleen maar zijn beroep als draaier. Het is Farrar die het grootste aandeel heeft gehad in de constructie van de Mule Jenny en de inrichting van de fabrieken van Lieven Bauwens.

In deze brief beschuldigt hij zowel Farrar als Hulse³⁴ en Dean ervan, dat ze hem bedrogen hebben. Ze zijn hun engagementen niet nagekomen door hun diensten aan te bieden aan anderen. Hij vergeet hierbij te zeggen dat hijzelf Hulse heeft ontslagen nadat hij hem niet meer zo dringend nodig had omdat de eerste Mule Jenny toch klaar was ; dat hij Dean niet

totaal 40.000 F aan winsten opleveren. Deze 40.000 F mag hij nu beschouwen als eigenlijke prijs. De onvolledige enige machine die wel geleverd werd — degene waarmee hij de prijs gewonnen had — wordt betaald met 20.000 F. Bauwens, die 105.000 F ontving, is de regering dus nog 45.000 F schuldig, waarvoor deze hem 2 Mule Jennies vraagt. Hij levert ze niet en zal dat ook nooit doen. In Faipoult vindt Bauwens iemand die het steeds voor hem opneemt bij de regering.

Het lijkt wel vreemd dat Bauwens, die gans Gent voorziet van Mule Jennies, in de onmogelijkheid verkeert om er twee naar de regering te zenden, zoals hijzelf en de prefect beweren. Men kan hieruit enkel maar besluiten dat hij niet wil. Bauwens weet zeer goed waarom : als de regering de machines in haar bezit heeft, zal ze die inderdaad tentoonstellen, met als gevolg dat de Mule Jenny nagemaakt kon worden en hij zijn feitelijk monopolie kwijt is.

Het duurt tot 1812 eer de zaak weer wordt opgerakeld en de regering een hypotheek ter waarde van 45.000 F neemt op de bezittingen van Bauwens. Tevoren had Bauwens steeds uitstel van levering gevraagd met als argument dat zijn zaken er zo slecht voorstonden. Nu verandert zijn argumentatie: hij is deze som niet schuldig aan de regering, het is zijn broer François. Het geld werd inderdaad gestort op een ogenblik dat de breuk tussen de gebroeders Bauwens nog niet officieel was (deze breuk werd notarieel par in 1804 bekrachtigd), en zo was het mogelijk dat François de sommen ontving. Het eigenaardige is niet zozeer dat Bauwens' argumentatie verandert, maar dat hij zichzelf tegenover de regering blootgeeft. Dit gebeurt in zijn 'Mémoire de Liévin Bauwens sur la contrainte au paiement de 45.000 F solidairement avec son frère François Bauwens', s.d., waarschijnlijk te dateren in 1812, SAG, FNDF 921. Hij geeft daarin duidelijk toe dat de idee, door de publiciteit die de regering rond de tentoongestelde Mule Jennies zou maken, en die hem van zijn monopolie zou kunnen beroven, hem niet erg aanstaat.

(32) SAG, FNDF 915.

(33) s.d., SAG, FNDF 915. Slechts Leleux, o.c., p. 249, spreekt in een voetnoot over de klacht van Farrar, maar niet over het antwoord van Bauwens.

(34) Eveneens konstrakteur van Mule Jennies, in 1800 ontslagen.

betaalde en dat hij tegenover Farrar zeker zelf niet zijn verbintenissen te na gekomen was.

„Mais le Sieur Farrar préfère, au mépris de son engagement d'offrir ses services et d'établir, à St Denis près de Mons, une filature pour compte de Mr. Tiberghien, entreprise par lesquelles il gagna des grosses sommes et devint propriétaire d'une filature qu'il érigea ; mais, ses dépenses étant devenu trop fortes, il s'avisa de me poursuivre pour les 24.000 francs dont il est question dans sa lettre”³⁵.

Het is heel typisch voor Bauwens dat hij als patroon verwacht dat degenen die bij hem in dienst zijn, de contracten die ze met hem hebben, onvoorwaardelijk nakomen, maar hijzelf is zulks helemaal niet verplicht.

Hij is de eerste om aan een verplichting niet te voldoen, maar hij gebruikt de gevolgen daarvan als argument om het zeker niet te doen. En hij begrijpt het ook helemaal niet, als zijn ondergeschikten dan uiteindelijk bij iemand anders in dienst gaan. Niet als het gaat om zijn Engelse medewerkers en niet als het gaat om zijn Gentse arbeiders.

Deze mensen moeten hem in zijn ogen altijd dankbaar, trouw zijn. „C'est ainsi que le Sieur Farrar justifie de sa loyauté anglaise vis à vis de son patron et de son protecteur”.

Bauwens heeft er wel een handje van weg om zichzelf als een dupe te beschouwen van de ontrouw van anderen. Hij kan ook niet toegeven dat Farrar ooit belangrijk is geweest voor hem : „le Sieur Farrar n'y fit autre chose que de tourner les verges en pentes et quelques bouts de cylindres, des vises sans fin et autres bagatelles”. Het is wel vreemd dat hij juist met deze onbelangrijke vijzendraaier contracten afsluit voor belangrijke projecten, en dat hij samen met deze man deelneemt aan de wedstrijd. Ook de reis van Farrar naar Engeland minimaliseert hij, in zijn bewering dat Farrar niet het minste gevaar liep, „ce voyage était accompagné du moindre danger pour lui, comme Anglais il n'avait même pas besoin de passeport dans son pays. Le sieur Farrar employa mes fonds, environ 2 à 300 francs, pour se promener, aller voir sa famille et faire le gros dos”. Hij is verontwaardigd omdat Farrar er niet in geslaagd is verbeteringen aan de Mule Jennies aan te brengen na deze reis „quoi qu'il n'eût qu'à copier des Anglais, ses compatriotes”.

Dit zijn echter allemaal argumenten die er niet kunnen toe bijdragen om zijn schuld aan Farrar weg te cijferen. Ook dit is een constante bij Bauwens : hij praat over zaken die op een ander vlak liggen, omdat hij het antwoord op de eigenlijke vraag wil ontwijken.

Tenslotte raadt hij de regering aan, zich niets aan te trekken van de 10.000 F die Farrar vroeg : „j'ai l'honneur d'observer à son Excellence que, quant à la demande en indemnité de 10.000 F que forme le Sieur Farrar, il me paraît que ses prétentions ne sont pas plus fondés (et encore moins) que ne pourraient l'être celles de tous les Anglais que j'ai amenés avec moi d'Angleterre, ainsi que tous les autres constructeurs de filatures en France, au surplus, le sieur Farrar serait tenu dans tous les cas de se borner aux engagements qu'il avait avec moi à ce sujet”.

(35) Bauwens spreekt over francs, Farrar over ponden.

Bauwens is bovendien de mening toegedaan, dat, àls Farrar dan iets verdient door zijn werk, het eigenlijk nog aan hem toekomt : „le mérite qu'il se permet de s'appliquer n'est qu'une soustraction frauduleuse de celui qui m'appartient en entier, et je dois ici déclarer que c'est enfin chez moi et dans mes ateliers (et à mes dépens) qu'il a appris à construire des filatures.”

Hij wil echter niet de indruk geven dat hij slechts om zichzelf bezorgd is. „Je pris son Excellence de croire à l'impartialité que j'ai mis dans cette exposée et je sollicite vivement à son Excellence de faire repousser le grossier charlatanisme des Anglais, lesquels au dépens des Français et de leurs propres moyens ont été trop longtemps soutenus”.

De inhoud van de archieven laat ons niet toe het verdere verloop van deze zaak, indien er althans een verder verloop is geweest, na te gaan.

b) *De 'gewone' arbeiders van Bauwens.*

We kunnen in dit artikel niet nader ingaan op de lonen in de fabrieken van Lieven Bauwens. In het algemeen kan men zeggen dat zowel de lonen als het werkritme onregelmatig waren. In de fabrieken van Bauwens is er nooit een gans jaar aan één stuk door gewerkt ; de arbeiders werden zeer gemakkelijk ontslagen ; en tenslotte verschilden de lonen sterk naargelang de categorie arbeiders waar het om ging ³⁶.

Tot 1804 was Bauwens de enige eigenaar te Gent van een mechanische katoenspinnerij. Dat geeft hem natuurlijk een enorme macht tegenover de arbeiders : de afwezigheid van concurrentie geeft hem de zekerheid dat hij ze kan terugvinden indien nodig. De explosie die de Gentse katoenindustrie in de jaren 1806-7-8 kende, bracht logischerwijze een tekort aan arbeidskrachten met zich mee. De toekomstige katoenarbeiders worden gerecrueteerd uit de meest miserable massa's van de stad ³⁷. In de kaart van de fabrikanten speelde het verbod op de bedelarij dat in deze jaren van kracht werd, waardoor men deze mensen naar de fabriek dwong. Anderzijds werden ze ook naar de fabrieken gelokt door de hoge lonen die er in die tijd werden uitbetaald ³⁸.

Maar de arbeiders in de fabriek krijgen was niet genoeg. Men moest ze er ook nog in houden. Het tekort aan arbeidskrachten bracht met zich mee, dat deze mensen kost wat kost aan de fabrieken moesten gebonden worden. Het is om deze binding dat de conflicten tussen werknemers en werkgevers het hevigst zijn. Noch de lange werkdagen, noch de lonen vormden een reden tot ontevredenheid bij de arbeiders, wél de onvrijheid om van werkgever te veranderen ³⁹.

De fabrikanten poogden enerzijds hun werklieden te behouden, ander-

(36) Deze gegevens kan men afleiden uit het Centraal Kasboek van de Chartreuse, SAG, FNDP.

(37) J. Dhondt, Notes sur les ouvriers industriels gantois à l'époque française, Revue du Nord, XXXVI, 1954, p. 314.

(38) Varlez, Les salaires dans l'industrie gantoise. I. Industrie cotonnière. Rapport et Enquête, Brussel, 1901, p. 30.

(39) J. Dhondt, o.c., 1954, p. 315.

zijds was er tussen hen een onderlinge strijd om de arbeiders van de ene fabriek naar de andere te krijgen. Bauwens had, net als de andere fabrikanten, de voordelen van een sociale wetgeving die volledig in functie stond van het burgersbelang en hij maakt er net als zij gebruik van waar hij dit kan.

In de eerste jaren van zijn werkzaamheden, wanneer Bauwens, zoals gezegd, geen concurrentie hoeft te vrezen, kan hij met zijn arbeiders doen wat hij wil. Hijzelf zendt ze weg van de ene dag op de andere, hetgeen niet wegneemt dat zijn arbeiders hem, in zijn ogen, absoluut trouw moeten blijven. Hij bindt ze aan zich met alle middelen, van de meest grove tot de meer subtielere. Hierin gaat hij niet slechts zeer ver, het is ook opmerkelijk dat Bauwens een der eersten was om gebruik te maken van de druk die hij dankzij zijn positie kan uitoefenen.

Zelfs in het jaar 1804, als er nog geen werkelijk nijpend arbeiderstekort bestaat, onderneemt hij stappen bij de overheid om de „ontrouwen” terug naar zijn fabriek te krijgen. Vooreerst onderwerpt hij zijn werknemers aan een reglement. Van de fabriek te Passy is dit reglement overgebleven⁴⁰. De arbeiders zijn verplicht een bepaalde hoeveelheid draad te produceren per 14 dagen. Spinnen ze meer, dan krijgen ze een premie. Spinnen ze minder, dan wordt een bedrag van hun loon afgetrokken dat in verhouding ligt met hun tekorten. Indien een arbeider drie opeenvolgende malen niet genoeg heeft geproduceerd, dan wordt hij weggezonden, zonder vooropzeg. Men wordt slechts aangenomen indien men een goed attest kon voorleggen, en het reglement tekende, waarbij men zich ertoe verbond gedurende zes jaren in de fabriek te blijven. Er waren boetes voorzien voor hen die de draad braken of te laat kwamen. Voor degene die het meest produceerde gedurende een heel jaar was er een prijs voorzien, evenals voor al degenen die gedurende een gans jaar één vierde meer hadden gesponnen dan ze verplicht waren.

De leertijd van een spinner was drie maanden.

We mogen waarschijnlijk aannemen, dat de reglementen te Gent en te Drongen dezelfde strekking hadden. We vonden ze echter niet terug.

Dit reglement is wel bijzonder tekenend voor Bauwens. Hem bezielt er één zaak, nl. de produktie opdrijven. Dus gebruikt hij het systeem van premies en boetes, wat daarenboven een uitzonderlijk goed middel is om geen solidariteitsgevoelens aan te kweken tussen de arbeiders.

De leertijd wordt vastgesteld op drie maanden. In feite is één maand voldoende om zich de spintechnieken eigen te maken⁴¹. In de praktijk, en dat is een algemeen feit bij de Gentse industrielen, worden de arbeiders gedurende 1 jaar betaald als ongeschoold⁴². Een arbeider bij Bauwens kan hier allerminst aan ontsnappen, hij heeft geen enkele kans dat zijn protest indien de leertijd de afgesproken drie maanden overschrijdt, enige invloed heeft. Immers, bij het aanvaarden van het reglement aanvaardt hij ook het artikel waarbij hij zich ertoe moet verbinden om 6 jaren in de

(40) SAG, FNDP 1282.

(41) J. Dhondt, o.c., 1954, p. 315.

(42) Brief van Frans de Vos aan de burgemeester, SAG, MA, K 60/1.

fabriek van Bauwens te blijven⁴³.

Zoals gezegd zijn er subtielere middelen om de arbeiders aan zich te binden, die men, gecombineerd met leercontracten e.d. niet beter of anders kan omschrijven dan met de term lijfeigenschap.

Zo schrijft Faipoult in een rapport over Drongen⁴⁴: 'non seulement il assure l'existence d'un grand nombre de familles par les travaux qu'il leur procure, mais il leur fait bâtir des maisons et ses ateliers vont devenir le centre d'un village qu'il peuplera d'ouvriers et de manufacturiers habiles et dont il sera le fondateur'.

De wet van 22 germinal jaar XI beslist dat: 'toutes les affaires de simple police entre les ouvriers et les apprentis, les manufacturiers, les fabricants, les artisans seront portés devant les commissaires généraux dans les villes (...)'⁴⁵. Het politiecorps mocht eveneens ingrijpen waar het ging om geschillen m.b.t. het werkboekje, het coalitieverbond etc. Bauwens beseft zeer goed dat het toezicht op het arbeidersleven voor een goed deel afhing van de bereidheid van het politiecorps om in te grijpen. Dat blijkt uit een aantal brieven die we in het FNDP aantreffen, en waaruit blijkt dat Bauwens zijn invloed bij de regering tracht aan te wenden om die mensen die hij daartoe geschikt acht, aan de functie van politiecommissaris te helpen⁴⁶.

Zijn wens om de politie tot een gewillig werkinstrument te maken blijkt in 1809 beantwoord: 'en passant à des considérations locales sur les filatures et fabriques de coton qui existent à Gand, on observe d'abord que les fabricants ont beaucoup à se louer de la protection que l'administration de cette ville leur accorde. La police des ouvriers s'exerce beaucoup mieux, depuis environ un an, l'ordre et la subordination s'établissent sur les principes qu'on n'aurait jamais dû méconnaître'⁴⁷.

(43) We hebben alle reden om de hypothese als zouden de reglementen van Gent en Drongen gelijkaardig zijn, aan te nemen. We hoeven hierbij slechts te denken aan het feit dat Bauwens de leertijd van de arbeiders die hij in de centrale gevangenis te Gent liet werken, op niet minder dan hetzij zeven, hetzij drie jaren te brengen, al naargelang hun bezigheid. Zie hierover de brief van Bauwens aan Giron, inspekteur van de werken in de centrale gevangenis, 22 thermidor jaar XI, waarvan de inhoud kan afgeleid worden uit de brief van Faipoult, idem datum, SAG, FNDP250.

(44) Arch. Nat. R/20 184, geciteerd in Leleux, o.c., p. 156.

(45) Recueil des lois, décrets impériaux et arrêtés, concernant les attributions du Conseil de Prud'hommes de Gand, SAG, MA, K 10/1, wet 22 germinal an XI, titre 5.

(46) Bvb een brief van Davons, werkzaam bij de minister van binnenlandse zaken, aan Bauwens, vanuit Parijs, 27 prairial jaar XII, SAG, FNDP 818: 'j'ai reçu, mon cher monsieur, une lettre sans date qui m'est parvenu le 20 du courant et par laquelle vous prenez la peine de me recommander Mr. Malpé pour la place de commissaire de police que l'on croit prêt à vager'. In het FNDP 120 bevindt zich een soortgelijke brief van de Parijse politiechef waarbij deze aan L. Bauwens laat weten dat de betrekking van commissaris te Gent reeds toegewezen werd, en dus niet aan Bauwens' kandidaat, mr. De Vispoel, kan gegeven worden. Deze brief dateert van 8 november 1805.

(47) SAG, MA, reeks K 2/1 G. In deze map bevindt zich een uitvoerig schrijven van L. Bauwens, van maart 1809, gevoegd bij de gegevens die hij moest indienen over de toestand van zijn fabrieken op 1 mei en 1 november 1808. Het citaat komt uit deze uiteenzetting, getiteld 'Observations sur le tissage des étoffes de coton', maar ze gaat over de katoenindustrie in het algemeen.

Niet slechts de politie, maar ook de burgemeester en de prefect zijn volgens Bauwens hun steun verschuldigd aan de fabrikanten. We konden een reeks individuele gevallen van arbeiders bij Bauwens, die hij poogt onder dwang van de overheid te behouden, terugvinden. Bauwens maakt steeds gebruik van een argument dat wel moet inslaan: indien deze arbeiders niet onderdanig gehouden worden, indien ze niet verplicht worden in mijn fabriek te blijven, dan zouden ze er wel eens de oorzaak van kunnen zijn dat de openbare orde verstoord wordt. Dit is een ideaal chantagemiddel natuurlijk, dat hij ook graag gebruikt als het gaat om financiële voordelen voor zijn bedrijven te bekomen.

Reeds in 1804 legt Bauwens klacht neer bij de prefectuur over arbeiders die hun reglementen niet naleven⁴⁸. Het gaat hier om het geval Dewulf. In een postscriptum voegt Bauwens er nog vijf andere arbeiders bij, die net als Dewulf het bedrijf hebben verlaten. Het typische is dat 4 van deze 6 mensen hetzij ontslagen werden, hetzij de toelating kregen de fabriek te verlaten om elders te gaan werken. Maar als dan blijkt dat dit elders betekent dat ze in dienst gaan bij François Bauwens, met wie het pas tot een definitieve breuk gekomen was, is Lieven zodanig verontwaardigd, dat hij hen beschuldigt van contractbreuk.

„Un de mes premiers fileurs A. Dewulf a été gagné par lui⁴⁹, il a cependant encore dix mois d'engagement avec moi et il a réclamé son congé sous diverses prétextes, que je lui ai refusé, mais il a avisé aux moyens de se faire renvoyer en affrontant Mr. Kenyon, en amusant les autres fileurs et surtout en leur prêchant la déloyauté, pour abandonner leurs métiers et partir pour Paris où Mr. Frans Bauwens a besoin de vingt de mes meilleurs fileurs, qu'il fera tous contremaîtres pour gouverner des ateliers”.

Dewulf heeft dus gebruik gemaakt van het enige middel dat een arbeider ter beschikking had om ergens weg te geraken: kabaal maken. De wet van 22 germinal, jaar XI, titre III, art. 9, handelt over de redenen van ontslag. De contracten „ne pourront être résidus, sauf l'indemnité en faveur de l'une ou l'autre des partis, que dans les cas suivants: 1) d'inexécution des engagements de part ou d'autre; 2) de mauvais traitement de la part du maître; 3) d'inconduite de la part de l'apprenti”⁵⁰. Van deze laatste (en enige) mogelijkheid heeft Dewulf dus gebruik gemaakt om ontslagen te worden en naar een betere plaats over te gaan. Bauwens wenst dat de prefect hem helpt, daar het ook in diens belang ligt: „j'ai signifié au fileur Dewulf qu'il devait finir son terme ce qu'il refusera de remplir et comme ces désordres n'ont pas encore été réprimés jusqu'à présent et que je crois qu'il devient urgent de montrer un exemple pour arrêter ce brigandage, dans lequel je vois les intérêts générales du département de l'Escaut aussi bien compromis que les miens.”

Hij zal de namen meedelen van degenen die het bedrijf verlaten hebben,

(48) Brief van Bauwens aan de prefect van het Scheldedepartement, 20 brumaire jaar XIII, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1654, 1^o liasse, doc. L.B.

(49) bedoeld wordt François Bauwens.

(50) Recueil des lois, décrets impériaux et arrêtés, concernant les attributions de Conseil de Prud'hommes de Gand, SAG, MA, K 10/1.

en hoopt dat de prefekt zal ingrijpen. „C'est pourquoi Monsieur le Préfet, j'ai l'honneur de vous mander ceci afin de vouloir aviser aux moyens les plus efficaces pour faire abandonner à Mr. Frans son plan d'embaucher mes ouvriers et contremaîtres, ci-dessous vous trouverez les noms des personnes qui son parties de la manière que je viens de vous citer, en attendant que vous veuillez Monsieur le Préfet vous occuper de ma demande, j'ai l'honneur de vous saluer". Dan volgt de lijst van namen en plaatsen waar deze mensen nu werken.

Dit konflikt is heel klassiek en zal zich in de loop van de komende jaren meermaals herhalen. Het gaat zowel om een konflikt tussen arbeider en patroon als tussen patroons onderling, die natuurlijk hun geschoolde werkkrachten willen behouden en anderzijds de bekwame arbeiders — en later, als het tekort nijpend wordt, gewoonweg zoveel mogelijk mensen in hun bedrijf willen krijgen — naar hun fabriek willen halen.

Bauwens beklagt er zich over dat zijn fabriek een echte voorraadkamer is geworden van geschoolden voor andere fabrikanten: „j'ai bien cependant de me plaindre que malgré mes représentations et parce qu'on n'y a point eu regard, on n'a cessé de venir chez moi comme dans un pépinière, enlever les ouvriers que j'avais formés, à peine savent-ils la plus part de leur métier, qu'ils partent sans que je puisse les arrêter, ou si je m'en plains on leur donne tacitement raison; néanmoins plusieurs de ces ouvriers me doivent de l'argent"⁵¹.

In juni 1807 roept Bauwens weer de hulp in van de overheid, ditmaal schrijft hij naar de burgemeester van Gent⁵². Deze brief is geschreven als protest tegen het feit dat de burgemeester zich uitsprak ten voordele van een arbeider van Bauwens, J. Duc, „a qui il a plu de quitter ma fabrique, et d'être le précurseur d'une petite cabale qui c'est immédiatement prononcée entre plusieurs de mes ouvriers". Deze brief is vooral interessant omdat Bauwens er zijn mening in weergeeft over „les déagrementaux quels se trouvent les chefs de fabriques abandonnés à leurs propre influence", over de toestand van de arbeiders, over de fabriek, over de patroons. Vooreerst vindt hij de uitspraak van de burgemeester en de welwillende houding van de overheid onjuist.. „Votre sollicitude, Monsieur le Maire, en faveur des ouvriers serait louable sans doute, s'ils étaient opprimés, ou vexés, mais trop indulgente à accueillir leurs plaintes, ou autres prétextes, j'ai déjà eu sujet de vousreprésenter plusieurs fois que ce n'était pas sans inconvénient qu'ils trouvassent dans l'autorité qui doit les contenir, une assistance trop prononcée".

Immers, de burgemeester moet eens goed beseffen wat een fabriek eigenlijk is: „une fabrique renferme une foule d'individus de différentes caractères, et de mœurs plus ou moins perniciosuses, qu'il est impossible de réprimer, s'il ne leur est opposé une digue respectable qu'ils ne puissent impunément franchir". Deze „digue respectable" moet van de overheid komen. De burgemeester moet een voorbeeld nemen aan de steden waar dit gebeurt en waar bijgevolg alles rust en kalmte is, en waar men de patroons tenminste schat op hun waarde: „les règlements locaux sont

(51) Brief van Bauwens aan de burgemeester, 19 juni 1807, SAG, MA, K 60/1.

(52) Brief van Bauwens aan de burgemeester, juni 1807, SAG, M, K 60/1.

du ressort de l'autorité administrative, ils existent dans toutes les places de fabriques de quelque importance, il y assurent le droit et l'autorité des chefs d'établissement, la subordination permanente des ouvriers, la régularité et l'assiduité du travail, enfin l'heureuse existence de la famille. Dans ces lieux de fabrique, on ne verra point comme ici l'ouvrier prendre à son gré 1 - 2 et même 3 jours couvrables de la semaine, pour aller s'enivrer, se vautrer dans le vice, et ne rentrer à l'atelier qu'après être épuisé d'excès, ou pour insouffler l'insubordination et le désordre".

„On n'y verra point des ouvriers débauchés, soit par des compagnons soit par des chefs d'atelier, et abandonner subitement la fabrique à laquelle ils sont attachés, pour aller impunément s'installer dans une autre du même endroit, ou ailleurs, sans qu'au préalable ils n'ayent prévenu, et obtenu leur retraite 2 à 3 mois d'avance".

Men moet inzien dat, door de belangen van de fabrikanten te dienen, men het algemeen belang dient : „qu'elle est donc la garantie d'un chef d'établissement contre tant d'excès et de désordre? s'il n'est efficacement soutenu par un bon règlement, et le concours de l'autorité administrative! Si son intérêt est l'ordre, et une activité régulière dans ses travaux, n'est-ce pas aussi l'intérêt personnel des individus qu'il fait vivre et le bien du pays? Comment pourra-t-il autrement faire prospérer ses établissements et marcher de concurrence avec les autres endroits de fabrique? où ses pareils sont encouragés et protégés par les administrateurs! Ce n'est donc point, Monsieur le Maire, seulement mon intérêt personnel que je défends, mais l'intérêt général dans lequel se trouve le mien".

Hij vraagt dus uitdrukkelijk of de burgemeester een lokaal reglement wil uitvaardigen. Bauwens legt vervolgens uit in welke beklagenswaardige toestand de patroon zich bevindt in vergelijking met deze van een arbeider. „il ne peut vous échapper, monsieur le Maire, que les chefs de fabrique ont tout à risquer et à perdre contre l'ouvrier? Tandis que celui-ci libre en quelque sorte de lui-même commet souvent des exactions ou des torts qu'on ne peut toujours atteindre ou dénoncer! Rien ne peut avoir de prise sur lui que la crainte. Si ce frein lui est ôté, il n'existe plus de garantie, ou de sûreté pour celui qui a le droit de lui commander, mais qui peut mieux lui inspirer cette crainte salutaire si ce n'est l'autorité reconnue, qui par une froide réception ou rigoureuse réprimande ferait sans plus d'effort rentrer l'ouvrier dans le devoir".

Blijkbaar bracht Bauwens' verzoek niet veel op, want het jaar daarop, in april 1808, schrijft hij opnieuw naar de burgemeester. Ditmaal heeft de burgemeester hem om uitleg verzocht over het volgende briefje, dat de vader van een van Bauwens' werklieden, Wijnsberghe, hem schreef : „Mijnheer den Meire, neme de vrijheid aan ue. te laeten weeten, dat aangezien mijnen zoon nu alreede vier agtereenvolgende jaeren gevrogt hebbende op de fabricke van d'heer Livinus Bauwens, van gedagt is dit ambagt te verlaeten, en hem verscheyden mael tot het bekomen van zijn afscheyd briefken aan d'heer Bauwens heeft gepreesenteert hetwelk hem telkens is gerefuseert"⁵³. Vader Wijnsberghe vraagt de burgemeester te

(53) Brief van Wijnsberghe aan de burgemeester, 5-4-1808, SAG, MA, K 60/1.

willen bemiddelen.

Bauwens ontkent de feiten : „j'ai refusé au nommé Wijnsberghe, attendu qu'il ne m'avais point prévenu de son départ, c'est avanthier qu'il a exigé son congé”.

Nu is Wijnsberghe niet alleen, en Bauwens beschrijft zijn toestand : „c'est ainsi que sous divers prétextes leurs ouvriers somment leurs maîtres de leur délivrer sur le champ un congé, pour aller courir les autres fabriques et c'est ainsi que me ateliers ne sont plus que l'entrepôt des ouvriers, et apprentifs jusqu'au moment qu'il leur plaît de s'en aller, même à chaque heure du jour sans que j'ai aucun reours contre eux” : Er moeten dringend algemene reglementen worden uitgevaardigd, daar de reglementen van de fabrieken afzonderlijk niet voldoen om „contenir les ouvriers dans les bornes de leur devoir et de la décence vis à vis de leurs maîtres”.

Indien de fabrikanten geen steun krijgen van de overheid, hebben ze geen enkele garantie dan hun eigen regels, en als ze die niet hadden, dan : „nos fabriques seraient parfaitement assimilés aux cabarets”⁵⁴.

Zoals blijkt uit de passage uit „Observations sur le tissage des étoffes de coton” van 1809, die we hoger citeerden, is in dat jaar de toestand relatief goed voor Bauwens : de politie handelt zoals het moet, dus in het voordeel van de fabrikanten, en er heerst dus orde en onderdanigheid in de Gentse katoenbedrijven. Dat is natuurlijk een toestand die de fabrikanten aanstaat, want door de moeilijkheden die de Gentse katoenindustrie sinds 1808 te doorkampen heeft, komt er een eind aan de 'voorspoed' der arbeiders en vallen er conflicten te vrezem.

De crisis van 1808-9 bracht me dat men hetzij een deel van de arbeiders wegzond, hetzij hun werkdagen verkortte. Bijgevolg werd de vraag naar arbeiders kleiner dan het aanbod. In 1810 keert de situatie zich weer ten goede, maar reeds in hetzelfde jaar herbegint de crisis.

In februari 1811 is er een algemene salarisverlaging van 15 %⁵⁵. De arbeiders worden dus voor de eerste maal geconfronteerd met werkloosheid en daling der lonen. De reactie bestaat er in, dat de idee van arbeidersorganisatie ontstaat om weerstand te kunnen bieden aan de willekeur van hun patroons en de economische werkelijkheid.

De wet Le Chapelier, die samenspanningen verbood, werd in 1795 ook in België ingevoerd, waardoor de arbeiders geen enkel wapen meer hadden om als dat nodig was, solidair tegen hun patroons op te treden. Maar dat nam niet weg, dat de wet er niet in geslaagd was, de notie hiervan te doen verdwijnen.

Trouwens, de vroegere compagnonnages — verenigingen van gezellen — dus werknemers — waren niet noodzakelijk verdwenen. Er waren er blijven voortbestaan, in het geheim. Maar belangrijker is dat er ook nieuwe ontstonden, die dan de vorm aannamen van een soort mutualiteiten, 'beurzen'. Deze beurzen namen soms het karakter aan van een sociaal strijdorganisme, dat de arbeiders groepeerde om hun belangen te verde-

(54) Brief van Bauwens aan de burgemeester, april 1808, SAG, MA, K 60/1.

(55) J. Dhondt, o.c., 1954, p. 318.

digen tegenover de patroons.

Men kan zich de ontzetting van Lieven Bauwens voorstellen, wanneer hij bemerkt dat iets van die aard aan de gang is bij de katoenspinners. Bij deze gelegenheid schrijft hij een brief naar de burgemeester ⁵⁶.

Hij constateerde „qu'il existe malheureusement parmi ces ouvriers des prêcheurs d'insurrection, et qu'à leur instigation, tous les ouvriers des diverses filatures de cette ville ont formé le complot de s'ériger en corps! — plusieurs réunions ont déjà eu lieu entre eux à cet effet; je sais qu'il a été mis en délibération de se soutenir réciproquement et de former masse pour faire la loi à leurs maîtres! Il n'est rien moins question que de faire bourse entre eux pour soutenir celui ou ceux qui, rejetés des ateliers pour mauvaise conduite ou esprit de cabale, se trouveraient sans travail, plus encore! de quitter en masse les ateliers si cela leur fait plaisir”.

Hij wijst de burgemeester er op dat deze verplicht is zulke komplotten te onderdrukken „par tout le pouvoir que la loi a mis en vos mains”. Want deze samenscholingen „aussi pervers, aussi destructifs”, schaden de geest van onderdanigheid die er in een fabriek moet heersen.

Nu weet Bauwens ook wel dat zijn eis aan kracht zal winnen als hij de indruk kan geven niet louter voor zijn eigen belang op te komen. Een spinner die vertrekt, zegt hij, is er de oorzaak van dat zijn helpers werkloos worden. En, zeer klassiek bij Bauwens: indien er zoveel mensen uit de bedrijven weggaan, wordt de openbare orde ernstig bedreigd.

Er zijn ook nadelen voor de fabrikanten: de mekaniëken lopen schade op als ze ongebruikt blijven staan, en de niet verwerkte stocks vertegenwoordigen een kapitaal voor de eigenaars dat niet kan renderen.

Om al deze redenen moet de overheid steun verlenen aan de eigenaars want „des chefs intelligents qui exposent leur fortune pour faire exister une population immense, doivent donc être environnés de toute considération, de toute protection et de grand pouvoir, dans le cas où les ouvriers qu'ils font vivre teindraient à méconnaître les liens sacrés du devoir et de la reconnaissance qui doivent les unir et les attacher à leurs maîtres”.

Dus vraagt Bauwens aan de burgemeester of deze een bijkomend artikel wil aannemen in zijn reglement: „tout fileur demandant son congé sera tenu de se faire remplacer par un autre fileur, ou de faire un apprenti, avec l'approbation du propriétaire ou chef de fabrique”.

Deze gevraagde toestemming van de eigenaar betekent de zoveelste poging om van een arbeider een horige te maken. En met sukses, want de burgemeester gaat zelfs nog verder dan Bauwens, hij schakelt de politie-kommissarissen in, om samen met de eigenaars van de fabrieken een gedetailleerde lijst van de arbeiders op te stellen ⁵⁷.

Er wordt tevens een besluit van de burgemeester gezonden naar de prefektuur ⁵⁸ waarin al de argumenten van Bauwens worden overgenomen en de artikels die Bauwens aan zijn eigen reglement wou toevoegen, wor-

(56) Brief van Bauwens aan de burgemeester, 4-2-1810, SAG, MA, W2

(57) Avanti, Een terugblik. Bijdrage tot de geschiedenis van de Gentse arbeiders-beweging, Gent 1930, p. 26.

(58) RAG, A. Dép. de l'Esc., 1656.

den voorgelegd ter goedkeuring van de prefekt, om vervolgens in al de Gentse katoenfabrieken van kracht te worden. De prefekt vindt echter dat dit te ver gaat, gezien de wet op de samenspanningen slechts „les complots formés en masse contre l'industrie” afkeurt, maar een arbeider vrij laat zijn werk te verlaten indien hij zijn contract nakwam ⁵⁹.

In zijn „Observations sur le tissage des étoffes de coton” van maart 1809 ⁶⁰ schrijft Bauwens: „les fabricquants manquent cependant d'un point de réunion, pour s'entendre sur leurs intérêts communs, pour présenter leurs réclamations à l'autorité, pour prévenir les abus, pour s'éclairer mutuellement”. Het daaropvolgende jaar zal aan zijn wens tegemoetgekomen worden: eind augustus 1810 wordt te Gent de „Conseil de Prud'hommes” opgericht, de eerste in België. Het is zeer waarschijnlijk dat Bauwens in de oprichting van deze werkrechttersraad een rol gespeeld heeft. Niet alleen had hij in de jaren darvoor reeds voldoende stappen ondernomen die duidelijk maken dat hij eigenlijk het liefst een instantie zou zien oprichten die de „arbeidersvrijheid” beknotte, het is ook zo, dat zijn relaties belangrijk genoeg waren om de regering in die richting te beïnvloeden. Dit zijn natuurlijk slechts veronderstellingen, we vonden geen positieve aanwijzingen over de werkelijke rol van Bauwens. Hoe dan ook, als de raad wordt opgericht, wordt Bauwens meteen als voorzitter verkozen, op 20 december 1810 ⁶¹.

De werkrechttersraad was een instelling die poogde de geschillen tussen de werkgevers en de werknemers te beslechten. Het is de raad die nagaat of bij een konflikt de arbeiderswetgeving en de fabrieksreglementen niet zijn overtreden. Dit klinkt positief, maar de samenstelling van de raad is anders: deze was zo dat de arbeiders steeds in de minderheid waren. Er zetelden 9 werkrechtters in de raad, daarvan waren er 5 fabrikanten en 4 meestergasten. Het kiezerskorps dat op 20 december 1810 de leden van de raad verkoos, bestond uitsluitend uit industriëlen, en blijkbaar is de bepaling over de samenstelling van de raad ook niet zo absoluut, want degenen die verkozen zijn, zijn eveneens industriëlen ⁶².

Bauwens wordt voorzitter en zal dat tot zijn dood blijven. Lieven Bauwens zelf heeft zich blijkbaar niet al te veel van de raad aangetrokken. Dat valt wel min of meer te verklaren: een paar maanden na zijn aanstelling tot voorzitter zit hij in de schulden en moeilijkheden met zijn bedrijven, waar hij nooit meer bovenop komt. In 1814 vertrekt hij naar Parijs. De werkrechttersraad heeft trouwens in zijn geheel niet lang gewerkt: in 1813 beginnen zijn activiteiten sterk te verslappen wat waarschijnlijk in verband staat met de economische crisis die dat jaar te Gent plaatsgreep.

De raad bleef bestaan, maar ondernam niet veel. In 1822, na de dood

(59) Brief van de prefekt aan de burgemeester, 13-2-1810, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1656.

(60) SAG, MA, K 2/1 G.

(61) Scholl, De Gentse werkrechttersraad, de oudste van België (1810-1859), Gids op maatschappelijk gebied, XLVII, 1956, p. 1047 e.v., p. 1049.

(62) A. Posman, Sociale toestanden bij de arbeiders te Gent gedurende de Franse tijd, onuitgegeven dissertatie RUG, 1968, dl. II, p. 225.

van Lieven Bauwens, kiest men nieuwe leden en de raad zal opnieuw functioneren ⁶³.

c) *De tewerkgestelden in de centrale gevangenis.*

De industriëlen deden met graagte beroep op diegenen die niet anders konden, dan bij hen in dienst gaan, zoals de gevangenen. Bauwens was niet de enige en ook niet de eerste die van deze — uitermate goedkope — arbeidskrachten gebruik maakte. Het gebeurde zowat overal in de geïndustrialiseerde landen ⁶⁴. Te Gent zelf had Clemmen, de stichter van de katoendrukkerij, reeds het ondernemerschap van de gevangenis waargenomen ⁶⁵.

Reeds op 28 oktober 1800 doen de gebroeders Bauwens een voorstel aan de Franse regering om de gevangenis te mogen uitbaten. Dit voorstel komt wel zeer vroeg en waarschijnlijk mogen we veronderstellen dat het eerder door financiële overwegingen is ingegeven dan door het feit dat de werkkrachten ontbraken. Het is immers pas enkele jaren later dat er een werkelijk arbeiderstekort ontstaat. Volgens F. Leleux ⁶⁶ kwam Bauwens misschien op het idee na het lezen van de circulaire die F. de Neufchâteau op 5 fructidor jaar VI rondstuurde en waarin hij schreef : „les établissements qu'on a le plus négligés sont ceux qui intéressent également l'humanité, la philosophie et les mœurs ; tels sont les prisons, les maisons de travail connues sous le nom très impropre de dépôts de mendicité, les hospices civils, et l'éducation publique. L'œil du gouvernement est ouvert sur ces grands objets...”

In 1775 was er een werkje verschenen van Vilain XIII, grootbaljuw van Gent, dat handelde over het gevangeniswezen. Deze man meende dat de beste boete voor de gevangenen was, hen te laten werken. Het systeem van Vilain XIII werd te Gent slechts korte tijd toegepast, om nadien door de Franse Republiek weer ingevoerd te worden.

Lieven Bauwens bezat dit tractaat, getiteld : „Mémoire sur les moyens de corriger les malfaiteurs et fainéans à leur propre avantage, et de les rendre utile à l'état” ⁶⁷. Het is goed mogelijk dat dit werk hem beïnvloed heeft, vooral daar „het verlichten van de gevangenisstraf door het aanleren van een beroep” heel wat voordelen voor Bauwens zelf meebracht. De biografen van Bauwens zijn het er unaniem over eens, dat Bauwens hier een geweldige filantropische daad stelde. De feiten die over zijn beleid bekend zijn, doen echter een andere motivatie vermoeden en zeker een ander resultaat.

Op 28 oktober 1800 doen François en Lieven Bauwens dus hun voor-

(63) Scholl, o.c., pp. 1050-51.

(64) J. Kuczynski, *Het ontstaan van de arbeidersklasse*, Amsterdam, 1967, pp. 18-22.

(65) Coppejans-Desmedt, *Bijdrage tot de studie van de gegoede burgerij te Gent in de 18^e eeuw*, Hand. K.A.Lett., XIV-17, p. 82.

(66) F. Leleux, o.c., p. 107.

(67) *Inventaris bibliotheek Bauwens te Drongen*, opgesteld door Cocquit in 1822, SAG, FNDP 113.

stel⁶⁸, dat hierop neerkomt :

— Alle uitgaven voor het onderhoud van de gevangenen, zoals voeding, kleding, wasserij, verwarming, verlichting, verpleging e.a. zouden door de Bauwensen geregeld worden. De regering zou hen een toelage van 37 ct. per man en per dag geven, deze sommen zouden om de twee maanden gestort worden.

— De Bauwensen hadden in ruil daarvoor het recht om de gevangenen voor zich te laten werken in de ateliers, die zij in de gevangenis zouden oprichten.

— Het contract gold 9 jaren en kon hernieuwd worden. Indien dat niet het geval was, mochten de ondernemers al de voorwerpen en materialen die zij in de gevangenis hadden geplaatst, terugnemen. Indien de regering besloot het contract te annuleren zonder dat de Bauwensen te kort waren geschoten, trokken dezen eveneens hun goederen terug, maar dan zou de regering hen de helft daarvan vergoeden, om de kosten van de installatie te dekken. Dit diende te gebeuren in de loop van de drie maanden, die op de diensttijd volgden.

— De gevangenen zouden verzorgd worden zoals voorheen gebeurde en wettelijk was bepaald.

— De reglementen die van kracht waren in de gevangenis zouden blijven bestaan. De verplegingsdienst zou geregeld worden door een team dat bestond uit de kommandant van de gevangenis, de 1^o officier van de gezondheidsdienst en de ondernemers.

— Om een punktuele navolging van het contract te verzekeren, zouden de Bauwensen een waarborg aan de regering storten.

Het projekt van de gebroeders Bauwens was dan ook uitermate voordelig voor de regering. Normaal werd minstens het dubbele uitgegeven voor het onderhoud van de gevangenen.

Op 18 januari 1801 meldt prefekt Faipoult aan Lieven Bauwens dat het voorstel is aangenomen⁶⁹. Er moet slechts een wijziging aangebracht worden m.b.t. de salarissen van de gedetineerden. In de plaats van dat dezen het totale salaris in handen zouden krijgen, moest dit geld verdeeld worden : één derde mocht behouden worden voor de gevangenis zelf ; de overige twee derden waren bestemd voor de gevangenen zelf, die een deel dadelijk kregen, terwijl een ander deel wordt gereserveerd om hen mee te geven als ze de gevangenis verlaten. Faipoult voegt erbij : „au reste le ministre rend justice aux vues économiques de votre soumission. Marquez-moi de suite à quelle époque vous voudrez prendre le service”. Er wordt besloten dat de onderneming zou starten op 10 ventose jaar IX, d.i. 2 maart 1801.

Op 8 ventose jaar IX schrijft Faipoult een brief aan Bauwens, waarin hij hem inlicht over het besluit van de consuls m.b.t. de voeding van de gevangenen⁷⁰. Voorheen kregen ze 1/2 pond vlees per dag en de soep die van dat vlees getrokken was. Vanaf dit moment kregen ze enkel nog de

(68) F. Leleux, o.c., p. 107, geen bronvermelding.

(69) Brief van Faipoult aan L. Bauwens, 18-1-1801, SAG, FNDF 520.

(70) SAG, FNDF 520.

soep. Als gevolg daarvan zal een gevangene minder kosten en Faipoult raadt Bauwens aan de regering een voorstel te doen waarbij de bijdrage zou verminderen met 8 à 9 ct. Dit nieuwe voorstel dat dus niet, zoals door F. Leleux wordt gesuggereerd, uit een soort eerlijkheid van Bauwens zelf uitging ⁷¹, werd gedaan op 17 ventose jar IX en luidt als volgt : de bijdrage van 37 ct. per dag en per gevangene blijft behouden ; maar er wordt slechts 32 ct. gevraagd voor degenen die enkel recht hebben op brood en soep ; en 23 ct. voor hen die het met water en brood moeten stellen. Indien deze laatste categorieën echter ziek of gebrekkig zijn, wordt er voor hen toch 37 ct. gevraagd.

Dit voorstel wordt aangenomen op 23 ventose jaar IX en zou een aanvang nemen op 1 germinal jaar IX. Het is wel duidelijk dat Bauwens' voorstel hem meer speling laat dan indien hij een globale verlaging van de kostprijs zoals Faipoult hem aanraade, aangenomen had. Op 1 germinal jaar IX zou Bauwens beginnen, dus op 27 maart 1801. Het vreemde is, dat hij reeds bezig was met zijn onderneming, nog vóór zijn eerste voorstel was goedgekeurd. Op 16 januari 1806 schrijft Van Rossem de kommandant van de gevangenis, hem over de werken aldaar ⁷². Er blijkt uit deze brief dat de gevangenen dan reeds weven met de draad die Bauwens vanuit Passy opstuurt. „Je travaille dans ce moment avec quatre métiers que j'ai acheté ici en ville à médiocre prix et qui ne servent que pour les toiles et le jaspé, la pièce qu'on est occupé de tisser de votre fil, sera fini d'ici à quinze jours ou plus tard, vous voyez citoyen Meire que j'active autant que possible la mise en exécution de la fabrique et que je l'emploie tous les moyens possibles afin d'habituer les détenus au métier de tissérand que la plupart avaient oubliés par la longue détention et par le monotone métier de filer continuellement". Misschien moeten we hierbij gewoon bedenken dat Bauwens burgemeester was op dat ogenblik en dus wel min of meer autonoom kon optreden, en dat hij een vriend was van Faipoult zodat het niet onmogelijk is dat de zaak reeds officieus geregeld ws. Deze vriendschap met Faipoult belet niet dat deze toch een controle wenst : Royer wordt aangesteld tot inspekteur van de gevangenis, met als taak de uitvoering van het contract Bauwens na te gaan, en hierover om de tien dagen een rapport naar de prefekt te zenden ⁷³.

Geen enkele onderneming van Bauwens werd zo bewierookt als deze in de centrale gevangenis. Bauwens spreekt er zelf herhaalde malen over. We geven een der meest typische uitlatingen : 'Parmi les services que je rendis alors, il en est un qui ne flatte pas moins ma mémoire et mon cœur que les autres, c'est l'organisation de la maison de détention de la ville de Gand, avant ce que je fis pour cette maison, on avait peut-être pensé à ce que demandait la situation de ces malheureux, poursuivi par la vengeance et la sévérité des lois, mais dont il était à la fois humain et utile d'adoucir le sort, on y avait pensé, on avait écrit sur leurs besoins,

(71) F. Leleux, o.c., p. 108.

(72) SAG, FNDP 1124.

(73) Arrêté, n° 411, 29 pluviôse IX, Recueil des arrêtés du préfet du département de l'Escaut, 111, p. 180.

et on s'était borné là ; je réalisai tout ce qu'on avait projeté, je parvins à faire pour eux ce que des nations entières avaient inutilement tenté et sous mon entreprise qui a duré neuf années la Maison de Force devint un dépôt de tous les genres d'industrie manufacturière, les prisonniers s'accoutumèrent au travail, l'activité diminuait les peines de leur détention, ils furent plus heureux. Leur caractère s'adoucit et bientôt on vit ces hommes que l'oisiveté seule avait rendu coupable devenir en finissant leur prison, d'honnêtes artisans et reprendre une place dans la société" ⁷⁴.

Bauwens is er tijdens zijn loopbaan in de gevangenis in geslaagd de anderen net zo over zijn onderneming te doen denken. Philippe-André Nemnich, een Hamburger die Gent bezocht tijdens een tocht door het Franse rijk, schrijft in zijn verslag hiervan getiteld 'Une enquête économique dans la France impériale' : „La Maison de Force à Gand est un très grand édifice, et un des établissements les plus intéressants à visiter, où des milliers de gens sont employés à fabriquer diverses pièces de machines à filer, carder, tisser la laine et le coton" ⁷⁵.

Camus, in zijn 'Voyage fait dans les départements nouvellement réunies' ⁷⁶ schrijft : „La Maison de Force de Gand est au-dessus de tout ce que j'ai soit vu soit lu dans ce genre. Le prison de Gand, avec celle de Vilvorde, constituent deux grandes usines occupant 1500 ouvriers et rendant chaque année à la société une centaine d'hommes entrés chez elles sans moyens légaux de subsistance et en sortant pliés à la discipline du travail et armés de moyens d'assurer leur existence, moyens honorables et utiles à la société comme à eux-mêmes”.

In een rapport dat generaal Lagrange opmaakte ten behoeve van Napoleon voor diens bezoek aan Gent, schrijft deze : „Mais rien ne m'a frappé à Gand comme la Maison de détention. C'est un établissement qui honore l'humanité et véritablement curieux. Le repaire du crime a été converti en ateliers de toute espèce. On y prépare le coton, on y file le lin, on y fait de très beaux bazins et des ouvrages en fer et en menuiserie. Ce qui, à l'avantage d'arracher ces malheureux à l'oisiveté et de leur rendre par là leur détention plus supportable, réunit encore celui de diminuer le prix de la main-d'œuvre, le salaire étant moins considérable que celui des autres ouvriers" ⁷⁷. Al deze lofrijke beschrijvingen hebben toch wel één ding gemeen : ze wijzen er steeds op hoe de filantropie hier gepaard gaat met de nuttigheid. Inderdaad, dat deze zaak voor Bauwens voordelen had is wel duidelijk, en dat hij er een maximaal gebruik van maakt ook.

Voorreest zijn er de lonen, die slechts een fractie bedragen van wat een vrije arbeider verdient. Er is de konstante voorraad werklieden, die voor alles kunnen gebruikt worden en niet kunnen vertrekken. In de gevangenis wordt gesponnen, geweven, onderdelen voor spinmachines ge-

(74) Brief van L. Bauwens aan de gouverneur van Oost-Vlaanderen, RAG, A. Dép. de l'Esc., 1654, 1^o liasse, Doc. L.B.

(75) Geciteerd in F. Leleux, o.c., p. 109.

(76) t. II, p. 96.

(77) Arch. Nat. Paris, F 4/1052 ? geciteerd in Nève, Gand sous la domination française, Gand, 1927, p. 351-352. Het gaat om een rapport van 7 messidor jaar IX.

maakt, experimenten gedaan met vlas en wol die normaal nooit zo goedkoop verlopen zou zijn. En natuurlijk mag men het image niet onderschatten dat Bauwens met deze onderneming verkreeg. „Les directeurs de ces fabriques méritent la reconnaissance publique”, zegt de jury van de nationale tentoonstelling te Parijs waar Bauwens een prijs won, over de gevangenis van Gent⁷⁸. Van deze uitspraak is Bauwens blijkbaar nog het meest van allen overtuigd — de uitbating van de gevangenis is voor hem een reden om hem steeds krediet voor zijn daden te blijven geven.

Verhaegen heeft een voorzichtiger kijk op de zaken⁷⁹: „Par suite d'une combinaison qu'on crut ingénieuse, et qui mélange à tout esprit de spéculation à la charité, on y avait organisé le travail obligatoire en confiant sa direction à de grands industriels. (...) Toutefois, en égard du bien réalisé, il fallait placer les tristes conséquences d'un système mercantile à l'excès. Pour conserver les ouvriers qu'ils avaient formés, les industriels refusaient de faire partir les détenus, et s'employaient à en multiplier le nombre. Heureuses de se débarasser des soucis que les mendiants leurs donnaient, les autorités locale, et surtout la gendarmerie, faisaient colloquer sans raison force adulte ou enfants, qui, une fois enfermés, devaient renoncer à recouvrer la liberté”.

Claeys, in zijn „Mémorial de la ville de Gand”⁸⁰ geeft enkele voorbeelden op van redenen om mensen te interneren: „ayant une tête exaltée”, „suspect d'espionnage”, „ayant peu d'attachement pour le gouvernement français”, „dangereux à la société”, wat natuurlijk zaken zijn die men op gelijk wie kon toepassen.

Van Elewyck, in „La maison de Force sous le consulat”, toont aan dat de periode van het consulaat geen verbetering bracht in de interne organisatie van de gevangenis, maar dat er intengendeel sprake is van dekadentie op moreel en hygiënisch vlak. Er wordt meer gedacht aan de onderneming die er gevestigd is dan aan het doel van de gevangenis. Ze werd een fabriek, waar de ondernemer het eerder voor het zeggen had dan de directeur⁸¹.

De wetgeving op de bedelarij, Bauwens' connecties met de politie en zijn andere relaties zullen er wel toe bijgedragen hebben dat hij, alleszins in de gevangenis, niet te klagen had over een tekort aan arbeidskrachten. Het aantal gevangenen waarover hij kon beschikken, wordt nogal eens overdreven: verscheidene bronnen spreken van 1500⁸². In werkelijkheid schommelt het aantal meestal rond 700, in 1810 zijn er 986 gevangenen, wat een maximum is. Deze aangroei komt doordat andere departementen gevangenen doorzonden naar Gent.

(78) *Moniteur universel*, 3 vendémiaire an X, folio 5 & 6, geciteerd in F. Leleux, o.c., p. 132.

(79) Verhaegen, *La Belgique sous la domination française*, t. IV, p. 364-366.

(80) Claeys, *Mémorial de la ville de Gand, 1792-1830*, Gand, 1902, p. 297.

(81) Th. Van Elewyck, *La Maison de Force à Gand sous le consulat*, Gand 1924, p. 19.

(82) Bvb. Camus, *Voyage fait dans les départements nouvellement réunis*, t. II, p. 96. Andere schrijvers, zoals P. Claeys, o.c., nemen dit cijfer van hem over.

De centrale gevangenis was eigenlijk gebouwd om belangrijke veroordeelden in onder te brengen. Feitelijk kwam het er op neer, dat ongeveer alle gearresteerden erin terecht kwamen, ook zij die nog niet veroordeeld waren. Tijdens de Franse periode liet de burgemeester er ook de landlopers in onder brengen. In deze tijd bracht men ook gevangenen die uit andere departementen kwamen, waarvan men niet eens wist welke straf ze hadden of hoelang hun hechtenis moest duren. Heel vaak gebeurde het dat de vrouwen en kinderen der gedetineerden meekwamen. De meeste mensen kwamen niet uit de gevangenis tenzij als lijk⁸³. Deze werkelijkheid staat wel in tegenstelling met het doel dat Van Rossem⁸⁴ voorheeft met de gevangenis : „le but est de faciliter aux prisonniers les moyens d'acquérir un métier qui aurait pu prendre à la société ceux d'entre eux qui avaient été bannis momentanément de son sein et qui conservent encore quelques principes de probité pour faire oublier, par une conduite intacte et par un travail assidu, des fautes passées”⁸⁵.

Telkens als Lieven Bauwens werklieden nodig heeft, laat hij dit weten aan de directeur, die ze ter zijner beschikking stelt. Er mag niemand van beroep veranderen zonder dat dit eerst geregeld is door Lieven Bauwens en de directeur. Indien Bauwens ontevreden is over een van zijn werklieden, stelt hij de directeur hiervan op de hoogte, waarna deze de persoon vervangt of hem een tuchtregel laat ondergaan. Zulks mag echter nooit gebeuren zonder de toestemming van de directeur⁸⁶.

Op 17 thermidor jaar XII deelt Van Rossem het inwendig werkreglement mee aan de prefekt⁸⁷. De gevangenen moeten opstaan „à la pointe du jour” en werken tot 's avonds. In de loop van de dag krijgen ze tweemaal een pauze van 1/2 uur en één van 1 uur, die gebruikt wordt om te eten ; 's avonds zijn ze nog drie kwartier vrij waarna ze naar hun cellen gebracht worden ; het werk moet gebeuren in doodse stilte : „aucun homme ni femme ne peut, sous peine d'être puni, se lever de sa place, ni demander la moindre chose sans la permission du caporal ou de la maîtresse d'inspection”⁸⁸.

Dit reglement wordt elke dag in twee talen voorgelezen. Ongeveer 50 mensen staan in voor de tucht en de naleving van dit reglement, die onder de bevoegdheid van Van Rossem resulteren.

Bauwens heeft vier zaken onder zijn verantwoordelijkheid : het voedsel van de gedetineerden, het onderhoud van deze mensen : kleding etc.; het onderhoud van de bewakers ; de salarissen van de gevangenen.

Geen van deze vier verplichtingen kwam hij na zoals het moest. Uiteindelijk is er slechts één van de afspraken uit het kontrakt tussen Bauwens

(83) Van Elewyck, o.c., p. 17.

(84) Vanaf ventose jaar IX wordt Bauwens hoofd van de fabriek in de gevangenis, maar Van Rossem, de kommandant, blijft administratief en disciplinair directeur.

(85) Van Elewyck, o.c., p. 26.

(86) Brief van Van Rossem aan de prefekt, 27 messidor jaar X, geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 27.

(87) Geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 28-29.

(88) Brief van Van Rossem aan de prefekt, 27 messidor jaar X, geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 29.

en de minister van binnenlandse zaken over deze uitbating nageleefd : namelijk dat de gevangenen voor hem gewerkt hebben.

In zijn „Mémoire statistique du département de l'Escaut”⁸⁹ zegt Faipault in een tabel „les sommes nécessaires à chaque individu pour son existence par jour”, dat een dagloner of huisknecht, de laagst gekwalificeerde categorie die hij vermeldt, in het jaar IX per dag 1,35 F nodig heeft voor zijn voedsel. Als we dit vergelijken met wat Bauwens uitgeeft voor het voedsel van een gevangene, blijkt deze laatste zeer laag, nl. ongeveer 19 ct. per dag en per man⁹⁰. Voor een klein deel kan het verschil tussen deze cijfers gerelativeerd worden ; het werd als vrij normaal beschouwd dat een gevangene als straf minder voedsel kreeg. Verder werden de aankopen voor de gevangenis in het groot gedaan, wat veel goedkoper uitkwam. Maar hoe dan ook, het voedsel dat een gevangene per dag ontvangt was volledig ontoereikend, in acht genomen dat deze mensen de ganse dag bijna zonder ophouden zware arbeid verrichtten. De 19 ct. besteed aan de voeding van een gevangene, zijn vastgesteld door de prefekt. In werkelijkheid zal het bedrag dat Bauwens er voor uitgeeft, vaak veel lager liggen.

De gedetineerden kregen elke dag een hoeveelheid brood en een portie soep. Het aantal calorieën daarvan en de voedingswaarde van dit eten, volstonden net om de gedetineerden in leven te houden. De gevangene stond steeds op de grens van de ondervoeding en het is nu niet bepaald Bauwens' verdienste geweest hier iets aan te doen, integendeel. Deze mensen zijn er om voor hem te werken en zolang ze niet omkomen van honger en hij ze nog kan gebruiken is hij tevreden. Net zoals in zijn andere bedrijven is Bauwens gewoon niet in staat werkkrachten als menselijke wezens te zien. Ze staan voor hem op hetzelfde vlak als een machine, alleen moet men ze eten geven voor hun instandhouding, omdat ze anders niet renderen. Vanaf de aanvang van deze onderneming beklagt zelfs Van Rossem er zich over dat het voedsel van de gevangenen ontoereikend is en van slechte kwaliteit. Men mag deze klachten des te ernstiger nemen, omdat ze van de directeur van de gevangenis zelf komen. Van Rossem was niet zo'n zacht man, en daarenboven was hij, vóór de onderneming van Bauwens, helemaal niet gesteld op inspecties, nadien zal de toestand zo erg zijn, dat hij er om vraagt.

Op 23 germinal jaar IX gebeurt er een inspectie vanwege de prefekt, die bestond uit drie leden van de algemene raad van de prefektuur. Deze vinden dat het eten niet volstaat : de soep is goed, maar het vlees dat gebruikt wordt is van slechte kwaliteit en de gedetineerden krijgen te weinig brood. Van Rossem schrijft naar de prefekt dat hij vreest dat uit deze situatie een revolte zou kunnen, want de gevangenen zijn ontevreden en opstandig⁹¹. Bauwens blijkt echter niet vatbaar te zijn voor reclamaties, zodat Van Rossem op 11 messidor jaar XI meent dat er slechts één argument kan inslaan : nl. dat dit hongerregime met zich meebrengt dat

(89) p. 90.

(90) Brief van prefekt Faipault aan Bauwens, 28 januari 1801, SAG, FNDP 520.

(91) Van Elewyck, o.c., pp. 10-12.

de gevangenen niet genoeg renderen. Bijgevolg wordt een tweede soepbedeling ingesteld en „les détenus qui satisfont à leur tâche reçoivent-ils cette double portion”. Het valt niet ver te raden welke redenering hier achter schuilt. Bauwens spekuleert maar al te duidelijk op de honger van deze mensen — wie honger heeft, wil best meer werken om eten te krijgen.

Uit de brief van Van Rossem naar de prefekt van 10 floréal jaar XI blijkt dat deze laatste een definitieve regeling m.b.t. de voeding van de gevangenen heeft getroffen. Voortaan bedraagt het rantsoen enkel water en brood ; behalve voor de gevangenen die werken en een portie soep krijgen⁹². Het eten van de eerste categorie kost Bauwens 13 ct. per dag en per gevangene, de tweede categorie 22 ct.⁹³. De gevangenen halen dus hun voornaamste energie uit het brood dat ze krijgen, maar dat brood „donne des maladies”, zo onverteerbaar en slecht is het, beweert Van Rossem⁹⁴.

Vanaf het jaar XII worden ovens in de gevangenis geïnstalleerd. Voordien werd het brood bij een bakker besteld, maar vermits Bauwens de nodige sommen niet ter beschikking van Van Rossem heeft gesteld, kan deze laatste de leverancier niet meer betalen.

Het wordt eenvoudiger en goedkoper bevonden zelf het brood te bakken in de gevangenis. De situatie verbetert er niet op want het graan dat voor het brood gebruikt wordt is „d'une qualité très médiocre et remplis de matières étrangères”⁹⁵.

Met de rest van het voedsel is het niet veel beter gesteld. Claes, pas aangesteld in de gevangenis, schrijft naar inspecteur Giron : „Je me suis empressé faire transférer tous les objets de consommation, épars dans divers lieux impropres et sans sûreté, dans des locaux sûres et où rien ne peut être endommagé. Ca n'a été qu'après bien de démarches que j'ai obtenu de changer et tenir devers moi les clefs de ces emplacements. Plusieurs objets avaient déjà souffert. Les pommes de terre placées dans une cave attenante à la boulangerie germaient, et la chaleur aurait enfin fini par faire pourrir entièrement ce bel approvisionnement qui nourrira pendant trois mois toute la maison. Plusieurs abus s'étaient glissées dans la réception des aliments, la viande entrain sans aucun vérification de son poids, bien sauvent inexact, ni de sa qualité parfois si mauvais qu'elle était propre plutôt à aggraver les maladies que de servir de secours. Il en était de même des légumes verts dont on ne pourrait faire aucun usage sans exposer les malades ; enfin, la plus grande irrégularité regnait dans toute cette partie”⁹⁶.

In december 1805 zijn er weer klachten. Een adjudant schrijft naar de prefekt dat het voorgeschreven voedingstarief niet is nageleefd. Faipoult vindt echter dat de voedingswaarde van het eten wel toereikend is. A. Posman, die deze voedingswaarde naging van verschillende jaren⁹⁷ komt

(92) Van Elewyck, o.c., p. 21.

(93) Brief van Van Rossem aan de prefekt, 3^e jour complémentaire an XI, geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 22.

(94) Brief van 5 frimaire jaar XII, geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 22.

(95) Brief van Claes aan Giron, 6-4-1804, SAG, FNDP 941.

(96) Brief van Claes aan Giron, 6-4-1804, SAG, FNDP 941.

(97) A. Posman, o.c., dl. II, p. 357. ; p. 359.

tot de konstatacie dat de soep die de gevangenen krijgen, slechts 526 cal. bevat in 1805 tegenover 764 cal. in 1801.

Het vreemde is, dat Faipoult in 1808 wél zal reageren in verband met de klacht van Van Rossem over de soep, die nu echter terug 745 cal. bevat. De prefekt deelt aan Bauwens mee dat „le nombre des détenus étant augmenté, il faut porter la viande au 24 livres au moins, les pommes de terre à un livre de poids de Gand par tête”⁹⁸.

Dit vreemde gedrag van de prefekt vast misschien te verklaren indien men de persoonlijke relatie tussen Faipoult en Bauwens bekijkt : het waren vrienden. Bovendien heeft Faipoult Bauwens nodig bij het inrichten van zijn katoenspinnerij te Oudenaarde, waar hij vanaf 1805 aan werkt. Hij is dus min of meer afhankelijk van Bauwens, die de enige leverancier was van Mule Jennies in 1805 en die hij dus uitzonderlijk voorzichtig behandelde⁹⁹. In januari 1808 brandt Faipoults bedrijf echter af. Of dit hier nu mee te maken heeft of niet, feit is dat vanaf dat ogenblik de relatie tussen de twee mannen verslecht. Faipoult zal van nu af aan zelfs eerlijke rapporten opstellen over de gevangenis, wat hem vanwege Bauwens niet veel vriendelijke woorden oplevert : „... et c'est à lui que je m'en prendrai et à Faipoult... je les regarderai comme deux ennemis ou traitres” en „Faipoult a fait un rapport qui ne paraît pas m'être utile. On me l'a dit au Ministère. Il est un fripon dans l'âme”¹⁰⁰.

Op 18 september 1808 wordt Faipoult als prefekt vervangen door d'Houdetot¹⁰¹. Tijdens diens prefectuur zal Bauwens niet meer kunnen ontsnappen aan de gevolgen van een controle. Op 26 december 1809 schrijft Beaucarne¹⁰² dat „la soupe des détenus n'était pas composée ainsi que le prescrit le tarif arrêté par mon prédécesseur”.

1) l'état de situation de la maison porte 986 détenus valides ; il devrait y avoir par conséquent 19,7 kilog. de viande et il ne s'en trouve que 12,12. Encore es-elle presque entièrement composée d'os.

2) on ne met dans la marmite ni graisse ni beurre et cependant le tarif indique que pour ce nombre de détenus, il doit y être mis 6,86 kilogrammes de cette substance.

3) Au lieu d'orge mondée, on met dans la soupe de la farine d'orge non tamisée, mal mâchée et dont l'odeur semble indiquer qu'elle a resté dans un lieu humide.

4) Les autres ingrédients ont paru à l'inspecteur être de bonne qualité, mais il n'a pu en vérifier le poids fauts de balances d'une capacité suffisante”.

(98) RAG, A. Dép. de l'Esc. 569, Brief Faipoult aan Bauwens, 5-4-1808.

(99) Een staaltje hiervan : 'J' ai l'honneur de saluer l'actif, l'industriel et l'incomparable Monsieur Liévin Bauwens, me permettra t'il...', in een brief van 5 januari 1805, SAG, FNDP 510.

(100) Brieven van L. Bauwens aan B. De Pauw, 1 en 14 november 1808, SAG, FNDP 9.

(101) Nève, o.c., p. 369.

(102) Beaucarne is de raadsman bij de prefectuur. Deze brief bevindt zich in SAG, FNDP 935.

Bauwens moet echter niet slechts voor het voedsel van de gevangenen zorgen, doch ook voor hun ander onderhoud : kleren, beddegoed, etc. Ook hier schiet hij schromelijk tekort. Van Rossem schrijft in 1808 naar de prefekt ¹⁰³ dat „depuis l'entreprise” de gevangenen in lompen gekleed gaan, dat de slaapgelegenheden niet in orde zijn. En dit is inderdaad ook zo, al heeft Van Rossem niet nagelaten Bauwens hier voortdurend op te wijzen ¹⁰⁴.

„Veuillez considérer, citoyen Bauwens, que les gardes de la maison sont sans chemises, les habillemens des détenus sont en lambeaux” is een steeds terugkerende klacht. Bauwens gaat hier echter niet op in, zodanig dat Van Rossem hem moet herinneren aan het kontrakt dat Bauwens met de minister sloot ¹⁰⁵ : „Depuis près de trois ans, citoyen entrepreneur, je n'ai cessé de réclamer des literies et vêtements complets pour les individus détenus en cette maison, en vertu d'un jugement de condamnation. Je n'ai de même cessé de mettre sous vos yeux les suites funestes et les maladies épidémiques qui devaient résulter de la dégoûtante nudité dans lequel on laissait végéter le grand nombre des malheureux qui se trouvent incarcérés dans cette enceinte. Depuis cette époque, c'est-à-dire depuis le 9 ventose an IX, on ne s'est jamais sérieusement occupé de mes justes réclamations quoique la loi veuille très expressément que les condamnés soient vêtus d'une étoffe grossière et uniforme et que votre soumission porte : art. 5 : 'les prisonniers seront nourris, vêtus et blanchis comme ils l'ont été jusqu'à ce jour et comme le lois exigent'. Leur vêtement, ainsi que vous savez, consistait en une veste, un pantalon, une paire de bas, une paire de souilliers, un bonnet, un sarot, trois chemises, trois paires de draps de lit et deux couvertures. Aucun article de vêtement n'a jamais été distribué, excepté quelques chemises aux détenus de la maison d'arrêt et de justice, et jamais ils n'ont reçu de vêtements que ceux que je leur ait fait distribuer provenant des détenus morts en cet hôpital, de mort naturelle. Ce manque absolu dans lequel on les laisse, rend le détenu paresseux, chagrin, maladif et il ne s'occupe de son travail qu'avec une nonchalance qui dénote un courage presque annéanti”. Uit het vervolg van de brief blijkt dat er inderdaad veel zieken zijn, en dat dit voor een groot deel ook te wijten is aan het feit dat er niet verwarmd wordt.

Dezelfde informatie vindt men in de brief die Claes aan inspekteur Giron schrijft op 6 april 1804 ¹⁰⁶.

De toezichters en bedienden, voor wiens onderhoud Bauwens eveneens moest instaan, zijn er niet veel beter aan toe. De korrespondentie van Van Rossem naar Bauwens bewijst hoe deze voortdurend moet vragen naar klederen voor hen. In 1807 schrijft Cambier naar Bauwens over de por-

(103) RAG, A. Dép. de l'Esc. 569.

(104) brieven van 22 pluviöse jaar X ; 1^o jour compl. jaar X ; 29 vendémiaire jaar XI ; 4 brumaire jaar XI ; 13 frimmiere jaar XI ; 14 germinal jaar XI ; allen van Van Rossem aan Bauwens en geciteerd in Van Elewyck, o.c., p. 20.

(105) Brief van Van Rossem aan Bauwens, 14 nivose jaar XII, Van Elewyck, o.c., p. 24.

(106) SAG, FNDP 941.

tiers : „et que jusqu'à ce moment ils n'ont rien reçu, et sont si malheureusement traités que les détenus" ¹⁰⁷.

Bauwens heeft de gevangenen echter ook in dienst als werklieden en reeds zeer vroeg wenst hij te profiteren van hun situatie. Ze zijn voor hem immers mensen die hij zonder enige skrupule kan uitbuiten. Zo bijvoorbeeld wil hij, in 1803, hun leertijd verlengen : „Vous exprimez dans ces lettres l'intention de fixer l'apprentissage des tisserands, forgerons, et menuisiers à sept années, et celui des fileurs du lin et de coton à trois années. Cette résolution tardive est contradictoire avec le règlement que vous avez dressés vous même et que vous avez fournis à mon approbation ; elle est contraire aux lois de l'équité, car aucun fabricant ne peut, de son autorité privée, établir des règlements destructeurs de son propre intérêt, puisqu'ils jettent le découragement dans le cœur des ouvriers" ¹⁰⁸.

En de prefekt vervolgt : „je me trouverai forcé d'intervenir dans leur cause, (...) d'appeler des arbitres pour fixer les droits de tous".

Bauwens is door deze houding van Faipoult ten zeerste verontwaardigd en „nous sommes blessés à la fois dans tout ce qu'un fabricant ou entrepreneur peut avoir de délicat".

Hij wijst de prefekt er op „qu'on ne trouverait point à Gand des arbitres qui sont à même de juger quel apprentissage devrait faire un homme libre, encore bien moins un détenu" ¹⁰⁹.

Op 1 december 1804 schrijft Faipoult's plaatsvervanger als antwoord op het verzoek van Bauwens de werkdag, die tot dan toe tot 8 uur 's avonds duurde, te verlengen tot 10 uur, dat deze zijn vraag later nog eens moet hernieuwen. Bauwens vroeg dit omdat de gevangenen dit wensten, wat nogal vreemd klinkt : „sur la demande des détenus et comme un avantage tant pour vous que pour eux, de prolonger jusqu'à dix heures du soir, le travail qui, d'après les règlements de la maison se termine à huit". Bauwens komt met deze vrij onbegrijpelijke wens van de gevangenen af, juist op een ogenblik dat zowel de kommandant van de gevangenis als de prefekt niet aanwezig zijn voor een periode — misschien betwijfelde hij dat deze twee hem zouden laten begaan? ¹¹⁰ Er wordt in latere dokumenten niet meer op teruggekomen.

Vanaf het jaar XI voert Bauwens het premiestelsel in in de gevangenis. Degenen die meer doen dan het reglement voorschrijft, krijgen een som geld. Normaal gebeurt deze betaling eens per maand, maar in feite moet Van Rossem Bauwens er dikwijls aan herinneren.

Er hebben wel reacties plaats vanwege de gevangenen. Op 29 vendémiaire jaar XI, en 26 floréal jaar XI wordt er gestaakt omdat de premies niet uitbetaald werden. Op 3 prairial jaar XI, 18 fructidor jaar XI, 7 vendémiaire jaar XII grijpen eveneens stakingen plaats. Degenen die het werk weigerden werden opgesloten en op rantsoen van water en brood gezet ¹¹¹.

(107) Brief van 4-10-1807, SAG, FNNDP 942.

(108) Brief van Faipoult aan Bauwens, 10-8-1803, SAG, FNNDP 520.

(109) Brief van 13-8-1803, SAG, FNNDP 518.

(110) SAG, FNNDP 520

(111) Van Elewyck, o.c., p. 30.

Het salaris van de gevangenen moest, volgens een besluit dat de prefekt op 18 januari 1801 aan Bauwens meedeelt¹¹² als volgt verdeeld worden: $\frac{1}{3}$ voor de gevangenis (in feite wordt hiermee bedoeld dat dit deel eigendom is van de regering, zoals later zal blijken, $\frac{1}{3}$ voor de gevangene (aanstonds), $\frac{1}{3}$ gaat in een spaarkas, zodat de gevangene iets heeft als hij de gevangenis verlaat.

Bauwens nam het niet al te nauw met deze salarissen. Zolang Faipoult prefekt was, hoefde hij eigenlijk niets te vrezen. Deze laat ernstige misbruiken oogluikend toe. Maar het eindrapport dat Faipoult aan de minister zond, was helemaal niet zo gunstig als Bauwens gehoopt had. Dit had als gevolg dat de volgende prefekt, d'Houdetot, een veel strengere controle laat uitoefenen op de gevangenis.

Op 26 december 1809 schrijft Beaucarne, de raadsheer van de prefekt, naar Bauwens: „Je suis instruit que jusqu'à ce jour la comptabilité des surtaches des détenus n'a pas été tenue conformément aux instructions que vous avaiétes été donnés par mon prédécesseur”¹¹³. Hij vraagt Bauwens zijn boekhouding te regelen en voegt er aan toe: „j'examinerai incessamment la comptabilité antérieure au 1^o janvier 1810 et je vous invite à tout faire préparer pour cette vérification”. Bauwens protesteert hiertegen zoals blijkt uit de volgende brief van Beaucarne, maar deze is niet te overhalen: „ainsi le travail que je demande n'innove rien, c'est en ne le faisant pas que l'innovation a lieu”¹¹⁴.

Nu is Bauwens boekhouding inderdaad niet in orde, en wat meer is, eigenlijk zit er ook niets in de kas van de gevangenis. Hij doet dan pogingen om zich te verdedigen door de zaken te verdraaien: „j'ai l'honneur de vous y répondre qu'en me chargeant de l'entreprise de la maison de force, il n'a été question de diminuer la dépense de 85 ct. à à-peu-près moitié et de faire travailler les fainéans qui l'occupaient à quelque chose d'utile (...) et je puis vous dire monsieur le préfet que vous êtes en erreur sur le $\frac{1}{3}$ des surtaches des détenus, car il n'a jamais été question de celui revenant au gouvernement provenant de leurs surtaches, d'ailleurs vous pouvez croire que je ne fais point neuf ans cette administration et que cela m'intéressait que pour les détenus”. Hij geeft dan de verdeling op: „ $\frac{1}{3}$ comptant aux détenus pour encouragement; $\frac{1}{3}$ pour meilleurs nourritures des détenus; $\frac{1}{3}$ caisse de sortie”¹¹⁵.

Het is duidelijk dat het derde „pour meilleurs nourriture des détenus” ter vervanging dient van het derde „pour la maison” zoals Faipoult het drukte, of het derde voor de regering, zoals d'Houdetot het interpreteert. In elk geval gaat het hier om een som die niet door Bauwens betaald is geworden, daar men uit het voorgaande allerminst kan besluiten dat er van „meilleure nourriture” ooit sprake is geweest.

Bauwens heeft nog een argument: de regering staat ten achter met de betalingen voor de gevangenis. Nu is dit inderdaad zo. Tijdens de ambts-

(112) SAG, FNDP 520.

(113) SAG, FNDP 935.

(114) Brief van 28-12-1809, SAG, FNDP 935.

(115) Brief van Bauwens aan d'Houtetot, 28-12-1809, SAG, FNDP 944.

periode van Faipoult werd dit grotendeels opgelost door voorschotten van de prefektuur ¹¹⁶.

Maar na het negatieve rapport van Faipoult is men anders gaan denken over Bauwens. d'Houdetot, die zijn taak blijkbaar op dit gebied ernstiger nam en niet in dezelfde verhouding stond tot Bauwens als Faipoult, gaat niet op de eisen van Bauwens in zonder eerst na te gaan wat er nu eigenlijk allemaal gebeurt in de gevangenis. Zijn besluit hierover kon niet anders dan negatief zijn en na een paar verwittigingen van zijn kant wordt het duidelijk dat het niet zijn bedoeling is Bauwens' kontrakt te hernieuwen. Bauwens van zijn kant heeft tenslotte niet veel zin meer om zijn loopbaan als ondernemer in de gevangenis verder te zetten. Hij klaagt al in 1808. In een brief naar B. De Pauw vraagt hij deze, of hij een petitie wil opstellen om meer fondsen te krijgen voor de gevangenis ¹¹⁷. Deze petitie heeft geen gevolgen.

Men moet natuurlijk ook rekening houden met de treurige toestand waarin zijn andere bedrijven rond deze tijd verkeerden. Hij begint te vrezen dat de gevangenis hem eerder tot last dan tot voordeel zal strekken ¹¹⁸.

Als hij dan verneemt, in november 1808, hoe het rapport van Faipoult was, wil hij het inderdaad opgeven : „je pourrais bien dire à la fin qu'on me paie et que je laisse là l'entreprise. C'est alors qu'ils se trouveront embarrassés" ¹¹⁹. Hij neemt Faipoult zijn rapport uitermate kwalijk : „Je veux connaître les faux amis qui peuvent être encore dans la société que je fréquente" ¹²⁰.

Zijn woede is duidelijk vermengd met angst voor hetgeen er eventueel aan het licht kan komen over zijn beleid in de gevangenis. Hij is bang dat zijn situatie minder gunstig zal worden als er een nieuwe prefekt in het Scheldedepartement zal komen : „Je vois bien qu'on veuille trainer l'affaire en la remettant jusqu'à ce que le nouveau préfet arrive" ¹²¹.

Bauwens krijgt de opdracht zijn rekeningen in orde te brengen en uit de gevangenis te verdwijnen ¹²². De prefekt neemt uitzonderlijk strenge maatregelen opdat de evacuatie ordelijk zou gebeuren en zonder dat het werk of de tucht van de gevangenen er onder zou lijden.

Op de pogingen van Bauwens om de prefekt wat gunstiger te stemmen antwoordt deze : „je rends justice à l'activité que vous avez donné aux travaux de la maison de détention, et le gouvernement ainsi que les administrateurs apprécient vos soins et vos sacrifices mais cette partie du régime de la maison de détention n'a rien de commun avec la comptabilité que j'y désire voir établir, non plus qu'avec la nourriture et les vêtements des

(116) SAG, FNDF 708 ; 520.

(117) Oktober 1808. SAG, FNDF 9.

(118) Brief van L. Bauwens aan B. De Pauw, 17-10-1808, SAG, FNDF 9.

(119) Brief van L. Bauwens aan B. De Pauw, 1-11-1808, SAG, FNDF 9.

(120) idem.

(121) idem.

(122) Het is 1810. Men heeft de afgesproken 9 jaren laten voorbijgaan, enkel het kontrakt werd niet hernieuwd.

détenus. Je vous invite, en conséquence, à vous conformer à ma lettre précitée”¹²³.

De gevangenis te Gent is niet de enige waaraan Bauwens zich interesseerde. In april 1808 wordt hij ondernemer van de gevangenis te Vilvoorde¹²⁴. De zaak schijnt echter nooit werkelijke gevolgen gehad te hebben. In zijn korrespondentie naar de prefektuur zinspeelt Bauwens op deze gevangenis, maar nooit in de zin van een van zijn ondernemingen. De dokumentatie schiet echter te kort om werkelijke besluiten te trekken.

Een andere onderneming wordt eveneens aan Bauwens toegeschreven. Het is deze van Saint-Bernard, te Hemiksem, bij Antwerpen¹²⁵. Met die gevangenis heeft Bauwens echter nooit iets te maken gehad¹²⁶.

Hij heeft echter nog wel plannen gekoesterd voor een gelijkaardige onderneming. Op 14 prairial jaar IX, dus een paar maanden nadat ze de toelating verkregen hadden met de gevangenen te werken, doen de gebroeders Bauwens een voorstel aan de „Hospices civils” van Gent. Het komt er op neer dat ze de weeskinderen van Gent voor zich willen laten werken. Ze wensen dit te bekomen door de som, die de Hospices civils gewoonlijk per jaar en per weeskind uitgaven, te reduceren van 180 F tot 150 F. In ruil daarvoor mochten ze de kinderen in dienst nemen die zich zouden bezighouden met „les opérations manufacturières de la filature de coton, de lin et de la laine, par la mécanique, le tissage de toutes sortes d'étoffes à l'instar des Anglais, la construction des mécaniques, afin qu'à leur sortie, selon les règles de la maison, ils possèdent un état honnête par le genre de travail qu'ils auront appris”. Het voorstel wordt aanvaard, met de volgende voorwaarde echter: „la susdite soumission des frères Bauwens est approuvée et acceptée sous la condition que la somme de 150 francs qui sera allouée aux soumissionnaires pour l'entreprise et la nourriture de chaque enfant diminuera au profit des Hospices si dans la suite, on opère, par esprit d'économie, quelque changements dans la nourriture et l'entretien actuel des enfants”¹²⁷. Ondanks deze goedkeuring blijft het project zonder enig gevolg.

Of zijn plannen nu verwezenlijkt worden of niet, één zaak is duidelijk: Bauwens vertoont een systeem in al zijn ondernemingen en voorstellen. Het komt er namelijk telkens opnieuw op neer, de meest weerloze wezens

(123) Brief van Beaucarne i.n.v. de prefekt aan L. Bauwens, van 28-12-1809, SAG, FNDP 935.

(124) Zie korrespondentie Montobio-Bauwens, april 1808, SAG, FNDP 56.

(125) Dit wordt o.a. aanvaard door F. Leleux, o.c., p. 110; en door A. Desprechins, o.c., p. 57.

(126) Bauwens zegt over deze gevangenis nooit een woord, en in geen enkele brief aan hem gericht is hier een allusie op te vinden. De vroegste biografen van Bauwens vermelden dit feit eveneens niet. Pas rond 1805 begint men deze derde gevangenis te vermelden. Een mogelijk antwoord op dit probleem is het volgende: Elvine Bauwens, de dochter van L. Bauwens, was gehuwd met de directeur van deze gevangenis, nl. Rijsheuvels, geboren in 1807, gestorven in 1855. Het huwelijk werd in 1834 gesloten. Misschien heeft men uit de functie van Bauwens' schoonzoon, die hijzelf echter nooit gekend heeft, deze konklusies getrokken.

(127) Documenten uit RAG, A. Dép. de l'Esc., geciteerd in Laleux, o.c., pp. 213-214.

van de maatschappij als arbeidskrachten vast te krijgen, te profiteren van degenen die in de onmogelijkheid verkeren zich te vereren.

Bauwens zelf is begrijpelijkerwijze de laatste om zo iets toe te geven. Zijn motieven zijn zelden bewonderenswaardig, maar hij wil ze toch doen aanvaarden. Dus moet hij ze verdraaien, en dat moet hij zo vaak doen, dat hijzelf dikwijls echt gelooft dat zijn voorgewende beweegredenen de echte zijn. Hij is er bijvoorbeeld van overtuigd dat hij de weldoener der Gentse gevangenen is. Een Bauwens die beweert „j'ai toujours agi selon l'esprit de l'Evangile, servez les autres comme vous voulez être servi”¹²⁸ is niet eenvoudigweg een hypocriet. Het is iemand die zoveel liegt dat hijzelf is beginnen te geloven in het beeld dat hij aldus van zichzelf probeert te scheppen. Elders zegt hij, en dat is dan een Bauwens die eerlijk voor de dag komt met hetgeen hij denkt, en dat gebeurt bijvoorbeeld in een konfliktsituatie, „je puis dire adieu bonheur quand on s'occupe de celui des autres”¹²⁹. En dat is een veel aanvaardbaarder leitmotiv voor Bauwens leven.

(128) Brief van Bauwens aan Driessens, augustus 1821, SAG, FNDP 8.

(129) Brief van Bauwens aan B. De Pauw, 28-1-1806, SAG, FNDP 9.